

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Б.Тўхлиев, Ш.Юсупова, З.Райимбердиева

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК АДАБИЙ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА
ЮКСАК МАЪНАВИЯТЛИ ШАХС
ТАРБИЯСИ

2012

Аннотация

Юртимизда Кадрлар тайёрлаш миллий дастури амалиётга татбиқ этилди. Дастурда кўрсатилганидек, мактаб ва лицейларнинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди, таълим мазмуни такомиллаштирилди, янги дастур, дарсликлар яратилди, ўқитувчиларни моддий ва маънавий рағбатлантириш амалга оширилди.

Бугунги кунда эса юқоридагиларга мос равишда тарбия мазмунини ҳам тизимли йўлга қўймоқ мақсадга мувофиқдир. Ана шу мақсад йўлида муаллифлар олий таълим муассасалари, академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари маънавий- маърифий ишларининг юксак маънавиятли шахсни тарбиялаш дастури асосида “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарсларида **“ЮКСАК МАЪНАВИЯТЛИ ШАХС”**ни тарбиялашнинг тизимли методини ишлаб чиқдилар ва уни амалиётга жорий этиш усулларини тақдим этишни ўз олдларига мақсад қилиб қўйганлар.

Мазкур амалий ишлар академик лицейларнинг

1- босқич талабалари учун мўлжалланган бўлиб, ундан ўқитувчилар, тадқиқотчилар, олий ўқув юрти талабалари фойдаланишлари мумкин.

Масъул муҳаррир: филология фанлари номзоди, доцент В.Қодиров.

Тақризчилар: с.ф.д. К. Юнусов

доцент Б.Раҳмонов

Ушбу услубий қўлланма З.М.Бобур номидаги АДУ Илмий кенгашининг 2009 йил,

7 апрелдаги қарори билан нашрга тавсия этилган.

Кириш

Таълимнинг асосий вазифаларидан бири қайси фан бўлишидан қатъий назар комил инсонни тарбиялашдан иборат бўлмоғи шарт. Шунинг учун ҳам шахс ривожига таълимнинг энг мақбул йўналишини белгилаб олиш, шу билан бирга, таълимга мос равишда тарбия йўналишларини ҳам уйғун ҳолда олиб бориш баркамол шахс тарбиясида муҳим роль ўйнайди. Чунки маънавий тарбияга хизмат қилмаган таълим “сувсиз тегирмон” дир.

Ўқитувчининг чуқур билим ва тафаккурга эгалиги, методологик билимдонлиги унинг касбий маданиятининг, шунингдек, маънавиятининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ўқитувчининг бу борадаги савияси ўқувчига ҳам таълим, ҳам тарбия бериш ва уни шахс сифатида шакллантириш мақсадларига эришишда алоҳида аҳамият касб этади.

Демократик жамиятда таълимнинг ижтимоийлашувини тўғри йўлга қўйиш

натижасида шахс ўз-ўзини англайди ва ўз қобилиятини ижодий мулоҳаза қилиб кўради. Чунки юксак маънавиятли шахс бўлиши учун у оламдаги нарса-ходисаларни билишгина эмас, балки жамиятда юз бераётган ўзгаришларнинг моҳиятини ҳам, мазмунини ҳам англай олиши зарур. Чунки шахс улардан жамият тараққиёти йўлида оқилна фойдалана олиш даражасига кўтарила олгандагина комилликка эришади. Комил инсон-юксак маънавиятли шахсдир. Бундай кишилар иқтисодий, маънавий, сиёсий ислохотларнинг моҳиятини тушуна олади, ҳукуқий-демократик давлат, фуқаролик жамиятини барпо қилишга, унга ҳисса қўшишга ўзида куч топа олади. Президентимиз баркамол наслни камол топтиришга интилиш бизнинг миллий хусусиятимиз эканлигини бундан бир неча йиллар олдин таъкидлаб ўтган эдилар.

Республикамызда таълим-тарбия тизимини тубдан ислох қилиш, уни замон талаблари даражасига кўтариш, юксак маънавиятли шахслар тарбиялашнинг янги тизимини барпо этиш, юрт келажиги учун баркамол, етук, салоҳияти юксак авлодни тарбиялаш ҳозирги кунда давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланган. Шу боис, юксак маънавиятли шахс моделини яратиш, уни амалиётга жорий этиш муҳим вазифалардан биридир. Чунки ҳар қайси жамият ўз истиқболини ҳар томонлама уйғун ҳолда камолга етган шахс, баркамол авлодсиз таъминлай олмайди.

“Қадимги аждодларимиз, комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасини, замонавий тилда айтсак, шарқона ахлоқ Кодексини ишлаб чиққанлар”,- дея тўғри таърифлаган эди Президентимиз. Бу фикрнинг исботини Абдулла Авлонийнинг миллий тарбиямизнинг моҳиятини ўзида мужассам этган “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”асари мисолида кўришимиз мумкин. Чунки Авлоний тарбиянинг асосий вазифалари сифатида қуйидагиларни белгилайди:

А) вужудни қувватлантириш; б) фикрни нурлантириш; в) ахлоқни гўзаллаштириш; г) зеҳнни раванқлаштириш.

Қомусий олим Абу Наср Фаробий ҳам “... инсонлар ўзини-ўзи билмайди, ҳар бир инсон аввало ўзининг ўзлигини билиши лозим. У хато- камчиликларини, жоҳил феъл-атворларини тuzатсагина фозиллик даражасига, яъни ҳақиқий инсон даражасига кўтарила олади, энг юксак камолот ва бахт-саодатга эришади”,- дея уқтирган эдилар. Шахсни бирлаштирувчи бошланғич асос-инсонийлик ҳисобланади. Бундай муҳим белгини таълим жараёнида қўшалок олиб бориш замон талаби. Шу боис аждодларимиз бундан бир неча асрлар олдин ҳар бир шахснинг маънавий олмини ўрганиш зарур масалалардан бири эканлигини уқтирган эдилар. Фаробийнинг фикрича, “Фозил жамоанинг ҳар бир аъзоси фозил, яъни ҳақиқий инсон бўлиши лозим. Инсон ҳам табиий жонзот, ҳам ижтимоий мавжудот. Битта инсон танасида икки олам сир-

асрорлари мужассам, яъни унда ҳам табиий биологик хислатлар, ҳам ижтимоий сифатлар ва фазилятлар мавжуд, шу билан биргаликда, инсондаги инсонийлик ва ҳайвонийлик хислатлари қоришиб кетган, ана шунинг учун ҳам одамлар жамиятда ижтимоий муҳит таъсирида жоҳил ёки фозил кишиларга айланадилар.”¹, яъни фозил киши жамият ривожига, давлат равнақиға ўз ҳиссаларини қўша олади. Бундай фозил кишиларнинг маънавияти-инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишига чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, ифодасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир.² Шу боис таълим жараёнида таълим ва тарбия уйғунлиги тамойилини кенг йўлга қўйиш, “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарсларида ЮКСАК МАЪНАВИЯТЛИ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШ йўл-йўриқларини ишлаб чиқиш ва уни амалиётга жорий этиш, баркамол инсонларни тарбиялаш долзарб масаладир.

Юртбошимиз маънавиятни шакллантирувчи омиллар хусусида фикр юритар экан, таълим-тарбия тизими ҳақида алоҳида тўхталади. Кўзланган мақсадга эришиш учун таълим ва тарбия ишини уйғун ҳолда олиб боришни талаб этади. Зеро, “таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди-бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси”.³

Маълумки, ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади⁴. Шу маънода, тил таълими маънавият тарбиясининг бош омили саналади. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили тўғрисида»ги, «Таълим тўғрисида»ги Қонунлари ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»га мувофиқ янгиланган педагогик тафаккур она тили таълими олдиға янги талабларни қўймоқда. Хусусан, академик лицейларда “Ҳозирги ўзбек адабий тили” фанини ўқитишнинг бош мақсади ёшларимизни ижодий фикрлашға, ўз фикрини эркин ва таъсирли қилиб ёзма ва оғзаки шаклда ифодалашға, ўзбек тили қонун-қоидаларини онгли ўзлаштиришға ҳамда назарий билимлардан ўринли ва тўғри фойдалана олиш кўникмасини ўстиришға, фикр доирасини кенгайтиришға, Ватанимизға, миллий анъаналаримизға, бой маънавиятимизға меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялашға ўргатишға қаратилган.

Маълумки, дастурда кўрсатилган назарий билимлар, муайян кетма-кетликда тизимли асосда ўқитилади, яъни таълимий мақсад амалға оширилади. Бироқ, дарсдан кўзланган тарбиявий мақсад иккинчи даражалиғича қолмоқда. Модомики, таълим ва

¹ Абу Наср Фаробий Фозил одамлар шаҳри.-Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси. 186 -б.

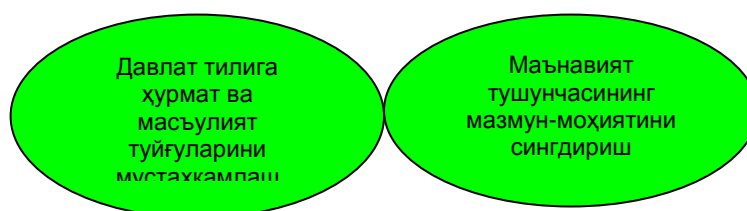
² Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч.-Т.: Маънавият,2008, 19- б.

³ Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч.-Т.: Маънавият,2008, 62- б.

⁴ Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч.-Т.: Маънавият,2008, 83- б.

тарбия бирлигига эришиш ҳамда юксак маънавиятли шахсни камол топтиришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўяр эканмиз, бизнингча, дарснинг тарбиявий мақсади мундарижасини аниқлаштириб олиш мақсадга мувофиқ бўлади. Биз шу кунгача она тили дарсларида тарбиявий мақсадга эришилмаган ёхуд назарда тутилмаган деган даъводан йироқмиз. Фақатгина дарснинг тарбиявий йўналиши тизимли асосда мақсадли ташкил этилмаганлигига урғу бермоқчимиз. Бизнингча, тил таълимидаги ушбу камчиликларни бартараф этиш учун, дастлаб, юксак маънавиятли шахс тарбиясини амалга оширишнинг мундарижаси ва йўналишларни белгилаб олиш даркор.

Маълумки, маънавият фақат инсонгагина хос руҳий ҳолат бўлиб, жамият, давлат, миллат, шахс ривожланишининг ва камолотининг асосий омилидир. Шу маънода, маънавият инсоннинг таваллудидан то умрининг сўнгигача мунтазам ривожланиб, бойиб, такомиллашиб борадиган ҳаётий жараёндир. Шахс такомилининг ҳар бир босқичида унинг маънавиятини юксалтириб боришнинг ўзига хос йўналишларини белгилаш ғоятда муҳим. Маънавий тарбия мундарижасини белгилашда шахс ривожининг физиологик, психологик, педагогик хусусиятларини ҳам эътиборга олиш зарур. Шу билан бирга маънавият тарбияси йўналишлари ва мазмунидаги узвийлик ва узлуксизликни ҳам назардан қочирмаслик керак. Яъни, таълимнинг қуйи бўғинида олинган тарбия кейинги босқичда айнан такрорланмасдан, мазмунан бойитилиши ва ўқувчи ёшига мос йўналишлар билан мураккаблаштирилиб, такомиллаштириб борилиши лозим. Юқорида таъкидланган тамойилларга асосланган ҳолда академик лицейларнинг 1-босқичида ЮКСАК МАЪНАВИЯТЛИ БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИ қуйидаги йўналишларда олиб бориш мақсадга мувофиқ:

Юксак маънавиятли шахс тарбиясини юқорида тавсия этилган йўналишлар бўйича тизимли асосда ташкил этиш учун дарсинг таълимий ва тарбиявий жиҳатларини ўзаро мувофиқлаштириш зарур. Бунинг учун биз “матнли ўқитиш технологияси” дан фойдаланишни маъқул деб топдик.

Маълумки, она тили дарсларида, асосан, машқлар тизимидан фойдаланилади. Машқларда кичик-кичик матнлар, айрим грамматик ҳодисаларни ўзида акс эттирган боғланишсиз гаплар берилади. Улардан кўзланган асосий мақсад ўрганилган грамматик билимларни машқ шартига кўра амалда қўллаш ёки ажратишдир. Бундай терма гаплардан тузилган машқларни боғланишли матнлар билан алмаштириш фойдалироқ бўлади. Чунки назарий жиҳатдан лисоний ҳодисалар матн таркибидагина яхлит бир организм сифатида мавжуд бўлади. Уларнинг ўзига хосликлари, имкониятлари матн

таркибидагина яққол кўринади. Амалий томондан эса матн мавзуга оид, шу билан бирга, аввалги дарсларда эгалланган билим ва кўникмаларни ривожлантиришга оид грамматик топшириқларни бажариш учун тажриба объекти вазифасини бажаради. Тарбиявий жиҳатдан қаралганда эса муайян ғоя, фикр матн таркибидагина ўзининг мантиқий ечимини топади. Шу тариқа дарсда эришилиш талаб этиладиган мақсадларни яхлит механизм сифатида уйғунлаштиришга муваффақ бўлинади.

А.Нурмонов, А.Собиров, Н.Қосимовалар ҳаммуаллифлигида 2001 йилда яратилган “Ҳозирги ўзбек адабий тили” (академик лицейларнинг биринчи босқичи учун) дарслигида ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларига оид маърифий ва тарбиявий характердаги матнлар берилган. Муаллим бу матнлар устида ишлаш жараёнини методик жиҳатдан оқилона ташкил эта олса талабанинг ҳар томонлама такомилени амалга ошира олади. Ушбу рисолада эса дарсликка қўшимча тарзда муайян тарбиявий мақсадга йўналтирилган ва ўқув дастуридаги мавзуларнинг таълимий мақсадига мувофиқлаштирилган ва тил таълимида кўзда тутилган умумий ривожлантирувчи мақсад амалиётини таъминлашга асосланган матнлар тавсия этилмоқда. Юқорида тавсия этилган ҳар бир йўналишнинг моҳияти ва зарурияти изоҳлаб ўтилди. Уларни амалга ошириш йўллари эса амалий тавсиялар шаклида технологик хариталарда акс эттирилди. Чунки, ҳар бир машғулотнинг муваффақияти уни олдиндан яхлит ҳолда тасаввур этиш, аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижага эришишнинг технологиясини олдиндан пухта лойиҳалаштиришга боғлиқ. Технологик харитани тузиш мураккаб жараён бўлиб, бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, муайян фан методикаси, педагогик ва ахборот технологияларидан хабардор бўлиши зарур. Муваффақиятли тузилган технологик харита ўқитувчини ҳар бир синф ёки гуруҳ учун алоҳида дарс ишланмаси ёзишдан халос этади. Негаки, технологик харитада дарс жараёнининг барча жабҳалари, ўқитувчи ва талаба

фаолиятининг барча қирралари ўз аксини топган бўлади. Фақатгина ўқитувчи дарс ўтилажак синф ёки гуруҳнинг умумий савияси, тайёргарлик даражасини ҳисобга олган ҳолда таълим воситалари мазмунини (матн, савол ва топшириқлар) соддадан мураккабга қараб ўзгартириши мумкин. Бунинг учун харитага мураккаблик даражасига кўра фарқланувчи бир мавзу доирасидаги камида уч вариантдаги савол ва топшириқлар илова қилинса кифоя. Бугунги кунда таълим тизимида давлат сиёсати даражасида қаратилаётган эътибор, хусусан, таълимнинг ўрта бўғини бўлмиш академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари моддий-техник базасининг мавжуд имкониятларини ҳисобга олсак, яратилган бундай шароитдан оқилона фойдаланмаслик, кадрига етмаслик мумкин эмас.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, муҳтарам Президентимиз И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асари нафақат ўқитувчининг, балки талаба-ўқувчиларнинг ҳам доимий ҳамроҳига айланишига эришиш лозим. Хусусан, “Ҳозирги ўзбек адабий тили ” дарсларида ушбу асардан дарслик билан бирга мунтазам фойдаланиш самарали натижа бериши муқаррар.

1-йўналиш

Маънавият тушунчасининг мазмун-моҳиятини сингдириш

***Мавзу: “Ҳозирги ўзбек адабий тили” фанининг мақсад ва вазифалари.
Ўтилганларни такрорлаш***

Инсоннинг маънавий олами — жуда нозик, серқирра ва мураккаб дунё. Ушбу оламни бойитиб бориш учун хоҳиш-истакнинг ёки муайян фармон, қарор қабул қилишнинг ўзи кифоя қилмайди. Уни юксалтириш учун йиллар давомида мунтазам ва сабр-тоқат билан мафкуравий, тарбиявий, маърифий иш олиб бориш, амалий чоратadbирлар, ҳаётий ўзгаришлар жорий этиш тақозо қилинади. Бу жараён жамиятнинг ҳар бир узвида тизимли олиб борилиши зарур ва инсон таваллудидан то умрининг охиригача давом этувчи узлуксиз жараён бўлишига эришиш лозим. Шу ўринда шахс маънавиятини шакллантиришда таълим тизимининг аҳамияти беқиёс эканлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Баркамол шахсни тарбиялашни мақсад қилиб қўяр эканмиз, энг аввало, “маънавият нима?” деган савол устида атрофлича фикр юритмоғимиз, ўқувчиларни ҳам мушоҳадага чорламоғимиз керак. Шунинг учун “Ҳозирги ўзбек адабий тили ” фанига кириш дарсидаёқ маънавият тушунчасининг мазмун-моҳияти, камрови хусусидаги мавжуд тасаввурларни аниқлаштириш ва умумлаштириш ҳамда берилган маърифий матн орқали бойитиш назарда тутилади.

Мавзу: “Ҳозирги ўзбек адабий тили” фанининг мақсад ва вазифалари.

Ўтилганларни такрорлаш.

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: фаннинг мақсад ва вазифалари билан таништириш. Тарбиявий: маънавият тушунчасининг мазмун-моҳиятини сингдириш. Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятини ўстириш ва фикрини оғзаки эркин баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, савол-жавоб, “3x3”, “Бу бизники”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, гуруҳларда ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркер.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, рағбатлантириш,5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Фан ва мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Ўқув фани номини айтади. Экрanga курснинг мундарижасини ташкил этувчи мавзулар рўйхатини чиқаради ва уларга қисқача таъриф беради. <i>(1-илова)</i> 1.2. Мавзу, биринчи машғулотнинг мақсадини айтади. 1.3. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли савол билан мурожаат этади: <i>Маънавиятни сиз қандай тушунасиз?</i> ва ушбу саволга “3x3” усулида жавоб бериш шартлигини таъкидлайди. “3x3” технологияси коидалари билан таништиради <i>(2-илова)</i> , учликларга бўлинишларини таклиф қилади, якка тартибда ўйлашни ва биргаликда муҳокама қилиб жавоб беришни айтади.	Тинглашади, кўришади. Тинглашади. Учликка бўлинишади, ўйлашади, муҳокама қилишади, бир-бирининг фикрига муносабат билдиришади, фикрларни умумлаштиришади ва урта жавобни танлаб олишади.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экрanga “Маънавият нима?” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. <i>(3-илова)</i> 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади <i>(4-илова)</i> 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. <i>(5-илова)</i> , “Бу бизники ” таълимий усулини ўтказади. <i>(6-илова)</i>	Кўришади, тинглашади. Фикрлашади, класстер тузишади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва ўқиб берадилар
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича якунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.	Тинглайди, хулоса чиқаради

	<p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Жамият ва маънавият” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил иш учун иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>
--	--	--

1-илова		
“Ҳозирги ўзбек адабий тили ” фанининг мундарижаси		
№	Бўлимлар	Ўрганилиш объекти
1	Фонетика ва фонология	Нутқ товушлари системаси, товуш алмашилиши ва ўзгариши, бўғин ва урғу, уларнинг турлари, фонема ва уларнинг ўзаро муносабати ўрганилади.
2	Орфоэпия	Нутқ бирликларининг талаффуз меъёри ва қоидалари ўрганилади.
3	Графика	Ҳарф, алифбо, ҳарф ва фонема ўртасидаги муносабат, ҳарфларнинг ёзилиш шакллари, турлари, хусусиятлари, сўзлардаги ўрни ва улар ифодалаган товушларнинг хусусиятлари каби масалалар ўрганилади.
4	Орфография	Сўз ва унинг маъноли қисмларини тўғри ёзиш қоидалари ўрганилади.
5	Лексикология	Лексема, лексик маъно, луғавий бирликларнинг семантик тузилиши, шакл ва маъно муносабатига кўра типлари ўрганилади.
6	Фразеология	Фразеологизм, фразеологик маъно, фразеологик бирликларнинг шакл ва маъно муносабатига кўра турлари ўрганилади.
7	Лексикография	Луғат ва унинг типлари, луғат тузиш асослари билан боғлиқ бўлган масалалар ўрганилади.
8	Морфемика	Морфема, унинг турлари, сўзнинг морфемик тузилиши каби масалаларга эътибор қаратилади.
9	Сўз ясаши	Сўз ясаши структураси, сўз яшаш усуллари ҳақида маълумот берилади.
10	Грамматика-морфология ва синтаксис	Сўз туркумлари, грамматик шакл ва грамматик категориялар, сўз бирикмаси, гап ва йирик синтактик бирликлар ўрганилади

2-илова

“3x3” технологияси қоидалари

Ушбу усул ҳамкорликдаги фаолият бўлиб, талабаларни муаммоли савол устида фикрлаш, бир неча жавоб вариантларини шакллантириш ва муайян шаклда ифодалашга йўналтиради.

-талабалар уч кишилик гуруҳларга бўлинадилар

-ўқитувчи ўртага муаммоли савол ташлайди

-талабалар савол юзасидан ўзаро фикр алмашадилар ва бир неча жавоб вариантларини топадилар

-топилган жавоб вариантлари орасидан савол моҳиятини тўлароқ акс эттирувчи учтасини танлаб оладилар

-ўқитувчининг таклифи билан ҳар бир гуруҳ ўз жавобини ўқиб эшиттиради

-зарур ўринларда қўшимча изоҳ талаб қилинади

-барча жавоблар умумлаштирилиб, ўқитувчи иштирокида хулосаланади.

3-илова

Маънавият ҳақида гап кетар экан, мен аввало инсонни руҳий покланиш ва юксалишга даъват этадиган, инсон ички оламини бойтадиган, унинг иймон, иродасини, эътиқодини мустаҳкамлайдиган ва ижодини уйғотадиган қудратли ботиний кучни тасаввур қиламан.

И.А.Каримов

**Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси XIV сессиясидаги
“Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” маърузасидан**

Маънавият нима?

“Маънавият — инсоннинг руҳиятини, унинг ўз-ўзини англаши, диди, фаросати, адолат билан разилликни, яхшилик билан ёмонликни, гўзаллик билан хунукликни, вазминлик билан жоҳилликни ажрата билиши қобилиятини, ақл-заковатини, юксак мақсад ва гоъяларни қўя билиши, уларни амалга ошириши учун ҳаракат қилиши ва интилиши салоҳиятидир”, - деб таъриф беради юртбошимиз.

И.А. Каримов тўғри таъкидлаганидек, маънавият — тақдирнинг эҳсони эмас. Маънавият инсон қалбида камол топиши учун у қалбан ва виждонан, ақл ва қўл билан меҳнат қилиши керак. Маънавият инсон тугилишида она сути, унинг алласи, меҳри, аждодлар қадриятлари таъсири остида шаклланади. Унинг шаклланишида оиладаги муҳит, жамиятдаги ҳамжиҳатлик, давлат олиб борадиган сиёсатдаги адолатпарварлик ва инсонпарварликнинг қай даражада амал қилиниши асосий ўринни эгаллайди.

Маънавиятнинг моддий кучга айланиши ҳар бир инсоннинг ҳатти-ҳаракатларида, ўз оиласи, миллати ва Ватанига бўлган муносабатларида намоён бўлади. Юқорида айтганимиздек, унинг шаклланишида ота-она, инсон яшаётган атроф-муҳит, миллий, диний қадриятлар, жамиятдаги инсонпарварлик ва адолатпарварлик сиёсати муҳим аҳамиятга эга.

Одам ота-онадан тугилади, аммо унинг ахлоқи, одоб борасидаги фазилатлари, яъни маънавий дунёси жамиятда, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий муносабатлар таъсирида шаклланади. Инсоннинг маънавий олами, асосан, ижтимоий тараққиётнинг маҳсули бўлса ҳам, у ўз навбатида, жамият тараққиётига ниҳоятда катта таъсир кўрсатадиган омиллардан бири саналади. Одамларда ахлоқ, одоб, имон, виждон, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, байналмилаллик, инсонпарварлик, эътиқод, ватанпарварлик, миллий ва инсоний гуруҳ туйғуси, бурч ва масъулиятни ҳис қилиши қанчалик кучли, юқори бўлса, жамият тараққиётининг заминлари ҳам кенгайишига, тинчлик, осойишталик, ҳамжиҳатлик барқарор бўлишига олиб келади.

Худди шунинг учун ҳам Ислоҳ Каримов Олий Мажлиснинг Биринчи чақириқ, Биринчи сессиясида сўзлаган нутқида: «Тараққиёт тақдирини маънавий жиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Техникавий билим, мураккаб технологияни эгаллаш қобилияти маънавий баркамоллик билан, мустақил тафаккур билан бирга бориши

керак. Ақлий заковат ва руҳий-маънавий салоҳият — маърифатли инсоннинг икки қанотидир», - деб кўрсатган эди.

Жамият тараққиётининг ҳар бир янги босқичи кишиларнинг маънавий камолотида ҳам янги даврнинг юзага келишидир. Маънавиятсиз адолатли, юксалиш имкониятига эга бўлган жамият бўлмаганидек, жамиятсиз маънавият ҳам ривожланиши мумкин эмас.

Жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий соҳаларида мавжуд бўлган муаммоларини маънавиятни ривожлантириш, унга таяниш орқали ҳал этиши мумкин.

Маънавият миллатни тараққиётга етакловчи, давлатнинг қудратини оширувчи муҳим омил саналади. Чунки қаерда, қайси мамлакатда маънавият юксак даражада бўлса, ўша жойда, ўша мамлакатда жоҳиллик, ҳасадгўйлик, бепарволик, худбинлик, ялқовлик, манманлик, текинхўрлик, гийбат қилишлик, кўролмаслик, ёвузлик, қўпоровчилик, ўз Ватани ва халқига нисбатан сотқинлик, тухмат қилиш каби салбий иллатлар, маънавиятсизлик кўринишларига ўрин қолмайди.

(Журналдан)

5-илова

Матн мазмунига доир савол ва топшириқлар

1. Маънавият тушунчасини ифода этувчи “Класстер” усулини бажаринг. Уни мусобақа тарзида ташкил этинг.

Намуна:

6-илова

Матн асосида грамматик топшириқлар

1. Маънавият сўзини фонетик жиҳатдан таҳлил қилинг.

2. Матндаги маънодош сўзларни аниқланг ва маъно нозикликларидаги фарқларни айтинг.

“Бу бизники ”таълимий ўйинини ўтказиш тартиби

-мазкур таълимий ўйин морфология бўйича билим ва кўникмаларни такрорлаш учун ўтказилади;

-талабалар олти гуруҳга бўлинади;

-ҳар бир гуруҳ матндан муайян сўз туркумига оид сўзларни ажратиб кўчиради;

1-гуруҳ-феъл

4-гуруҳ-равиш.

2-гуруҳ-от

5-гуруҳ- олмош ва сон

3-гуруҳ- сифат

6-гуруҳ ёрдамчи сўзлар

Маълумки, «ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги рухий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади. Жамики эзгу фазилатлар инсон қалбига, аввало, она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Она тили-бу миллатнинг рухидир¹». Шундай экан, маънавиятнинг кўзгуси бўлган она тилига бўлган муносабат шахснинг маънавиятга бўлган муносабатини ҳам белгилайди, десак муболаға бўлмайди. Камол топаётган ёш авлодга она тилига эътибор ва эҳтиром, унга давлат тили сифатида қарашнинг масъулияти каби туйғуларни сингдириш ва мустаҳкамлаб бориш долзарб

¹ Каримов И. А. Юсак маънавият –енгилмас куч.-Т.: Маънавият,2008 49- б

муаммолардандир. Бу хусусда кўп ва хўб гапирилган бўлишига қарамай, муаммо ҳамон долзарблигича қолмоқда. Шу сабабдан талабаларда давлат тилига нисбатан онгли муносабатни шакллантириш мақсадида маърифий матнларни тавсия этмоқдамиз.

Ушбу матн ва тавсиялардан ўқув дастуридаги “Ҳозирги ўзбек тили таълими асослари”, “Дунё тиллари тизимида ўзбек тилининг тутган ўрни”, “Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши ва бунинг оламшумул аҳамияти” ҳамда “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурида ҳозирги ўзбек адабий тили таълимининг ўрни” мавзуларини ўтишда фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

**Мавзу: Дунё тиллари тизимида ўзбек тилининг тутган ўрни.
Машғулотнинг технологик харитаси**

Дарснинг мақсади	Таълимий: Дунё тиллари тизимида ўзбек тилининг тутган ўрни хусусида маълумот бериш Тарбиявий: она тилига ҳурмат ва масъулият туйғуларини мустаҳкамлаш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини ўстириш ва фикрини ёзма баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, савол-жавоб, “Ҳашар асар”, “Занжир”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, жуфтликлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	<p>1.1. Ўқитувчи дарсни тил ҳақидаги ўзи танлаган шеърни ёд айтиш билан бошлайди.</p> <p>1.2. Талабаларни фаоллаштириш ва ижодий қобилиятларини шакллантириш мақсадида “Ҳашар асар” усулида она тили ҳақида 4 қатор шеър ёзиш топшириғини беради. “Ҳашар асар” усули қодалари билан таништиради. (<i>1- илова</i>)</p> <p>1.3. Жуфтликларнинг шеърларини тинглайди ва барчани рағбатлантиради, танқидий фикр билдирмайди.</p> <p>1.4. Мавзуни ва машғулотдан кўзланган мақсадни айтади.</p>	<p>Тинглайдилар.</p> <p>Жуфтликда ижод қилишади.</p> <p>Тўртликларини ўқиб берадилар, тинглайдилар.</p> <p>Тинглайди, мавзуни ёзиб олади.</p>

<p>2-босқич. Асосий (55 дақиқа)</p>	<p>2.1. Экранга “Ўзбек тили” маърифий матнини чиқаради ва ифодали ўқиб беради. (2-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади(3-илова)</p> <p>2.3. “Занжир” таълимий усулини ўтказди. (4-илова)</p> <p>2.4.Матн асосида грамматик топшириқлар беради. (5-илова).</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Якка тартибда фикрлайди ва саволларга жавоб беришади.</p> <p>Якка тартибда иштирок этишади, фикрлайди.</p> <p>Оғзаки ва ёзма топшириқларни бажарадилар.</p>
<p>3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)</p>	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Тил ва маънавият” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб</p>

2-илова

“Ҳашар асар” усулини ўтказиш тартиби

-бу усул ўқувчиларда ижодкорлик қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида ўтказилади;

-жуфтликларга бўлининг;

-берилган мавзу асосида фикрларингиз ва ғояларингизни, ҳис-туйғуларингизни ўзаро ўртоқлашинг;

-улар орасидан энг муҳимларини белгиланг ва биргаликда шеърий шаклда ифодалашга ҳаракат қилинг;

- ёзаётган тўртлигингизда тuroқ, қофия каби шеър унсурларининг ифодаланишига эътибор қаратинг;

-ижод маҳсулингизни ифодали ўқиб беришга тайёрланинг.

ва

Ўзбек тили - ўзбекларнинг тили. Бу тилда сўзлашувчиларнинг умумий сони йигирма миллион билан йигирма беш миллион орасида бўлиб, уларнинг асосий қисмини Ўзбекистонда ва унга чегарадош бўлган мустақил давлатларда истиқомат қилиб турган ўзбек тилида сўзлашувчи ва ўзини ўзбек деб билувчи аҳоли ташкил қилади.

Ўзбек тили олтой тиллар оиласининг туркий тиллар туркумига киради ва сўзлашувчилар сони жиҳатидан турк тили ва озарбайжон тилидан сўнг учинчи ўринда туради. Ўзбек тили энг қадимий туркий ёзма тиллардан биридир. Ҳозирча ўрганилган манбаларга кўра, у деярли бир ярим минг йиллик тарихга эга. Аммо ўзбек тилининг асл тарихи бундан кўпроқ бўлиб, милoddан аввалги асрлар қаърига тақалади. Бу масалалар назарий ва методологик жиҳатдан ёритилмаган, фактик жиҳатдан ҳам тўла ўрганилмаган. Ўзбек тилининг тарихи, умуман, унинг ривожини туркий тиллар тарихининг таркибий қисми эканлиги назарий-методологик жиҳатдан кўриб чиқилмаган. Ўзбек тилининг асрлар давомида форс-тожик тилининг яқин ҳамроҳи бўлганлиги ва бу жараён иккала тилнинг бойишига ҳамда ривожланишига ижобий таъсир кўрсатганлиги масалалари ҳам тилишуносларнинг диққат марказидан етарли жой олганича йўқ.

Ўзбек тили жаҳондаги энг бой ва ривожланган тиллардан бири. Бу тилнинг шаклланишида, айниқса, Алишер Навоийнинг хизмати катта.

Ўзбек тилининг такомиллашини жараёни тўрт асосий манбанинг иштирокида амалга ошган:

- а) асл туркий тиллар таъсири;*
- б) форс-тожик тилининг асрлар давомидаги ҳар томонлама таъсири;*
- в) араб тилининг ўрта асрлардаги Шарқ фанларининг ва ислом динининг умумий тили сифатидаги таъсири;*
- г) XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб Оврупо тилларининг таъсири.*

Ана шундай кўптомонлама таъсир, ўзбек тилининг грамматик жиҳатдан мукамал ва лугавий бой бўлишини, фонетик жиҳатдан хушоҳанг тил сифатида шаклланишини таъмин этди.

Ўзбек тили шеваларга бой тиллардан бири ҳисобланади. Шевалар - умуммиллий тилни бойитишининг чексиз манбаидир.

Ҳозирги замон ўзбек тили, асосан, уч кўринишга эга бўлиб, биринчидан, шевалардан, иккинчидан, умуммиллий адабий тилдан ва, учинчидан, уларнинг қоринмаси бўлмиш кундалик жонли мулоқот тилидан ташкил топган.

XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб, XX асрнинг 30-йилларигача ўзбек тили янги замон ўзбек миллатининг тили сифатида шаклланди, ўз тараққиёт йўлларини

аниқлаб, ривожлана бошлади. Афсуски, СССР Халқ Комиссарлари Совети ва ВКП(б) МКнинг 1938 йил 13 февралдаги «Рус тилини миллий республикаларда мажбуран ўқитиши тўғрисида» қарори чиққандан сўнг собиқ шўро мамлакатида кенг миқёсда руслаштириши сиёсати амалга оширилди, ўзбек тили ҳаётнинг асосий соҳаларидан аста-секин сиқиб чиқарила бошлади.

Мустақиллик ўзбек тилини озод ва эркин ривожланишининг шоҳ кўчасига олиб чиқди. 1989 йилнинг октябрь ойида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилди, шу асосда барча мажлислар, илмий ва амалий анжуманлар, учрашувлар, олийгоҳлардаги дарслар ва ҳаётнинг бошқа томонларига оид тадбирлар ўзбек тилида ўтказила бошлади, илмий ва илмий-оммабоп адабиёт, асосан, ўзбек тилида чоп этилмоқда. Бу борада ҳали иш кўп ва уларни бажариши, биринчи навбатда, ўзбек миллий зиёлиларининг саъй-ҳаракатларига боғлиқ.

Ярим асрдан ошиқ (1938-1991) давр ичида ўзбек тили мафқуравий, сиёсий, маъмурий жиҳатлардан улкан тазйиқ остида бўлди. У шўро жамиятининг ўғай тилларидан бирига айлантирилди. Ўзбекларнинг расмий вазиятларда юртида ўз она тилида сўзлашиши байналмилалчиликдан чекинishi деб талқин қилинди. «Ишчилар синфи шўро жамиятининг асосий ривожлантирувчи инқилобий кучи» дейилди, аммо Ўзбекистонтонда бу синфнинг кўпчилиги бошқа миллат вакиллари бўлгани сабабли, миллий тилимиз синфий нуқтаи назардан қаровсиз қолди. Ўзбек миллий зиёлиларига миллатчиликнинг ибтидоси, азал манбаи сифатида қаралди, ва шу боисдан, улар мавжуд тузум тазйиқида асосан рус тилида мулоқот қилишига мажбур этилдилар. Ишчилар синфи ва миллий зиёлилардан миллий тил масаласида етарли мадад ололмаган деҳқонлар (ўзбекларнинг олтмиши фоизи) ўзбек тилида билганларича сўзлашдилар.

Ўзбек тили борасидаги ана шу тарқоқликни бартараф этиши - миллий зиёлиларимизнинг долзарб вазифасидир.

“(Миллий гоая:тарғибот технологиялари ва атамалар лугати” китоби, 312-бет)

4-илова

Матн мазмуни қуйидаги савол ва топшириқлар асосида кўриб чиқилади:

1. Туркий тиллар орасида ўзбек тилининг тутган ўрнини белгиланг.
2. Тилга тазйиқ деганда нимани тушунасиз?
3. Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилишининг зарурияти нимада деб ўйлайсиз?

“Занжир ” усулини ўтказиш қоидалари

- ушбу усул орқали ўқувчиларда комиллик сифатлари хусусидаги тушунча кенгайди, сўз бойлиги ортади, тавсия этилган сўзларнинг имлоси юзасидан билимлар мустаҳкамланади, ўзбек тили луғат таркибининг бойишида бошқа тиллардан сўз олишнинг аҳамияти ва сабаблари юзасидан ўқитувчи кўмагида билим ҳосил қилинади.

- бу таълимий ўйинда барча талабалар иштирок этади;

-ҳар бир талаба комил инсонга хос бўлган сифатлардан бирини айтади ва ёзади: *Одобли-ақлли-билимдон-пок-хушмуомаларостгўй...* каби;

- ўзи айтган сўзнинг қайси тилга мансублигини айтади ва унинг ўзбек тилига ўзлашиши сабабларини шарҳлайди;

- зарур ўринларда ўқитувчи изоҳларни тўлдириб боради;

-занжирда узилганга йўл кўйган талабалар “жазопанади” яъни

Матн юзасидан грамматик топшириқлар

1.Сўзларнинг ўзаро бирикиш усуллари ҳақидаги билимларингизни эсга олинг ва айтинг.

2.Матндан сўз қўшилмасига мисоллар топинг.

3.Матндаги сўз бирикмаларини мослашувли, бошқарувли, битишувли бирикмаларга ажратиб ёзинг.

Мавзу: Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши ва бунинг оламшумул аҳамияти.

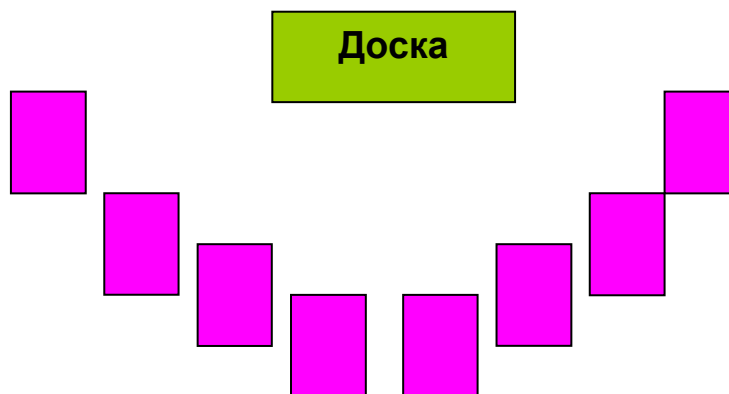
Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: давлат тилига ҳурмат ва масъулият туйғуларини мустаҳкамлаш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, "Грамматик йўқлама", баҳс-мунозара, "Муаммоли вазият".	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, жуфтликлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, ўзаро назорат, ҳамкорликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Фан ва мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Аудиторияни баҳс-мунозара технологияси талаблари асосида тайёрлайди. (1-илова) Дарсни «Грамматик йўқлама» билан бошлайди (2-илова) 1.2. Барчани фаоллаштириш учун проекторда ўқувчиларни фикрлашга ундовчи чизмани намойиш этиш орқали муаммоли вазият ҳосил қилади. (3-илова) Вазият ечими бўйича жуфтликларнинг фикрлари тингланади, ҳамкорликда энг яхши жавоб вариантлари аниқланади ва рағбатлантирилади. 1.3. Янги мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади.	Тинглайдилар, иштирок этадилар Кўради, фикрлайди, бир-бирини назорат қилади ва баҳолайди. Тинглайди.

<p>2-босқич. Асосий (55 дақиқа)</p>	<p>2.1. Эcranга “Давлат тили” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (4-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади</p> <p>2.3 Дарсликда берилган Ўзбекистон Республикасининг янги тахрирдаги “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни матни устида белгиланган йўналтирувчи савол ва топшириқлар асосида баҳс-мунозара ўтказилади.(5-илова)</p> <p>2.3.Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (6-илова),</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Тинглашади, фикрлашади, жавоб беришади.</p> <p>Тинглайдилар ва якка тартибда баҳсда иштирок этадилар.</p> <p>Топшириқларни оғзаки ва ёзма шаклда бажарадилар</p>
<p>3-босқич. Якуний (10 дақиқа)</p>	<p>3.1. Мавзу бўйича якунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Ўқувчиларга уйда фикрлаш учун ва ёзиб келиш учун қуйидаги муаммони тавсия этади: <i>Сизнингча, “Давлат тили тўғрисида”ги Қонунга яна қандай ўзгартиришлар киритиш мумкин?</i></p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Уйда ишлаш учун муаммо мавзусини ёзиб оладилар</p>

1-илова

Баҳс-мунозара ўтказиладиган ўқув хона кўриниши

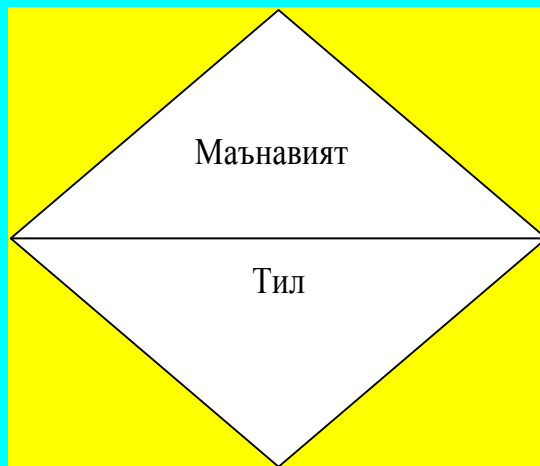

2-илова

“Грамматик йўқлама” ни ўтказиш тартиби

- бу усул дарснинг ташкилий даврида ўтказилади;
- ўқувчиларнинг тил бўйича билимларини мустаҳкамлайди ва назорат қилади;
- хотирани мустаҳкамлайди;
- ўқитувчи тартиб бўйича ўқувчиларнинг исм-фамилиясини ўқийди;
- номи чиққан ўқувчи тилшуносликка оид битта атама

Ушбу чизмани сиз қандай изоҳлайсиз?

ДАВЛАТ ТИЛИ

Давлат тили— тегишли давлатдаги умумий расмий тил. Давлат тили одатда уч йўналишида белгиланади:

а) тарихий анъана асосида ушбу давлат ҳудудида истиқомат қилувчи барча халқлар мавжуд тиллардан бирини умумий тил деб тан оладилар; бундай тил кўпинча шу давлатдаги энг йирик ҳукмрон миллатнинг тили бўлади;

б) ҳукумат, президент, парламент ёки раҳбар органлар томонидан давлатнинг расмий тили деб эълон қилинган халқаро ёки жаҳон тилларидан бири; давлат органларида, ҳукумат идораларида ва расмий ташиқлотларда, кўрсатмага биноан, ёзишмалар фақат шу тилда қабул қилинади ёки жўнатилади, барча учрашув, муҳокама, мубоҳаса, мусоҳаба, мажлис, сессия, конференция, конгресс ва шу кабилар ана шу расмий тилда ўтказилади;

в) давлатнинг қонун чиқарувчи органи томонидан ёки мамлакат президенти томонидан жамият ҳаётининг барча соҳаларида қўлланилиши керак деб эълон

қилинган тил.

Собиқ Иттифоқ ҳудудида жойлашган ва ҳозирги даврда мустақиллик йўлига чиққан мамлакатлар учун давлат тили сиёсатини амалга ошириш истибдод даврининг оқибатлари ва сарқитлари билан самарали курашишнинг зарурий шартидир. Аммо, маълумки, тилни ўзлаштириш, истеъмол доирасини кенгайтириш, уни бошқа тилларда сўзлашувчилар орасида ёйиш, давлат тилини бойитиш - булар сабр-тоқатни, изчил меҳнатни талаб қилади. Энг муҳим нарсалардан бири аҳолида давлат тилига муносабатни ўзгартириш, оммада ўз миллий тилига нисбатан бўлган ҳурмат ва қизиқиш ҳиссини уйғотиш ва мустаҳкамлаш, русийзабон аҳолида давлат тилига нисбатан бефарқлик, бегоналик ҳиссини сабр-тоқатли, кундалик изчил иш билан бартараф қилиш, давлат тили бўйича дарсликлар, лугатлар,

5-илова

Баҳс-мунозара учун саволлар

- 1.Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги ҳуқуқий асослари нималарда кўринади?
- 2.Қонунда миллатлараро муомала тили, жонли мулоқот ва турли удумлар тили масаласи қандай ҳал этилган?
- 3.Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилишининг зарурияти нимада деб ўйлайсиз.
- 4.Бугунги кунда ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги мавқеи қай даражада?
- 5.Сиз яшаётган ҳудуд ёки сиз билим олаётган таълим муассасасида давлат тилига эътибор қай даражада деб ўйлайсиз.
- 6.Қонунда Ўзбекистонда яшовчи бошқа миллат тилларига нисбатан эътибор қай даражада ўз аксини топган?
- 7.Ҳаётда давлат тили тўғрисидаги қонун моддаларига зид ҳолатларга дуч келганмисиз?
8. "Юксак маънавият - енгилмас куч" асаридан ўзбек тилига давлат мақоми берилиши арафасидаги вазият ҳақидаги ўринларни топиб ўқинг ва муносабатингизни баён қилинг

3-йўналиш.

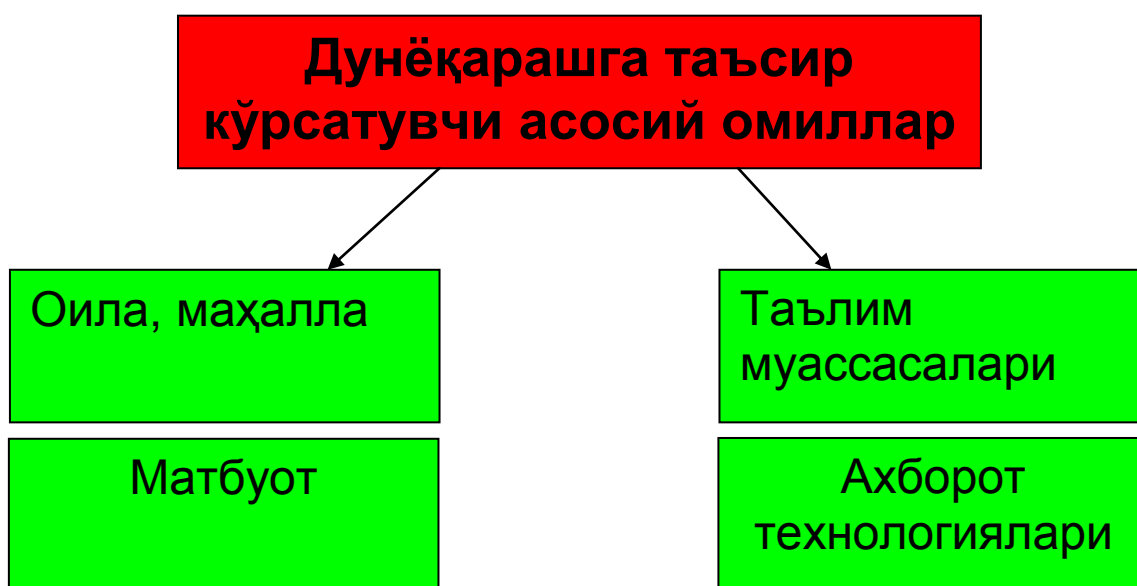
Миллий дунёқарашни шакллантириш

1-мавзу: *Ўзбек адабий тилининг тараққиёт босқичлари*

2-мавзу: *Ўзбек тилининг товуш тизими. Нутқий фаолият*

Фалсафий тафаккур воқеаликдаги нарса ва ҳодисаларга хос бўлган барча алоқаларни, зиддиятларни, унинг тараққиёт қонуниятларини билиш, ҳар томонлама таҳлил қилиш имкониятини яратади. Реал борлиқни англаш таълимнинг ҳаёт билан алоқадорлигини ўргатишдан иборат. Кишининг фикри кенг ва атрофлича бўлиши учун ўқитувчи уларнинг дунёқарашини кенгайтириши зарур. Шундай экан, дунёқараш ўзи нима деган саволга жавоб бериш ўринлидир. Дунёқараш – бу, аввало, инсоннинг дунёни зарурий равишда англаш, тушуниш, билиш ва баҳолаш натижасида юзага келган ҳулосалари, билимлари асосида шаклланган умумлашмалар тизимидир¹.

Дунёқарашнинг иккита даражаси мавжуд бўлиб, у амалий ҳамда назарий билимлардан иборат. Уларнинг ҳар иккиласи бир-бири билан узвий боғланган. Дунёқараш кишини ўз оламини ҳис этиш, дунёни билиш, ўрганиш жараёнларида ҳосил бўладиган ирода, идрок кайфиятларни қамраб оладиган тушунчадир. У инсон умри давомида шаклланиб, ривожланиб, кенгайиб боради. Дунёқараш бевосита маънавиятга алоқадор категория бўлиб, унинг шаклланиши ва такомилига бир қанча омиллар таъсир кўрсатади.

¹ Юсупов Э. Фалсафа. –Т.: Шарқ, 1999. 8-бет

Адабиёт ва
санъат

Миллий
қадриятлар

Мавжуд
ижтимоий тузум

Диний
қадриятлар

Ҳеч кимга сир эмаски, ҳар қандай инсон атрофда юз бераётган воқеликка ўз нуқтаи назари, дунёқараши асосида баҳо беради ва шу асосда ҳатти-ҳаракатларини амалга оширади, ҳаёт тарзини олиб боради. Шу сабабдан юксак маънавиятли шахсни тарбиялаш учун, энг аввало, унинг дунёқарашини, онги ва тафаккурини ўстириш, эзга амаллар, эзгу қарашлар, эзгу ғоялар билан бойитиб боришимиз муҳим. Бунинг учун шахс дунёқарашига таъсир кўрсатувчи омилларни мақсадли йўналтириш зарур. Бу ўринда дунёқарашнинг миллий урф-одатларимиз, анъаналаримиз асосида шаклланишига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Шу ўринда мухтарам президентимизнинг қуйидаги фикрлари диққатга сазовор: “Мисол учун, тилимиздаги меҳр-оқибат, меҳр-муҳаббат, меҳр-шафқат, кадр-қиммат деган, бир-бирини чуқур маъно-мазмун билан бойитадиган ва тўлдирадиган ибораларни олайлик. Қанчалик ғалати туюлмасин, бу ибораларни бошқа тилларга айнан таржима қилишнинг ўзи мушкул бир муаммо.

Шуни айтиш лозимки, бу тушунчалар кимдир шунчаки ўйлаб топган ширин калом, кулоққа хуш ёқадиган сўзлар эмас. Бундай тушунчалар асрлар мобайнида эл-юртимизнинг дунёқараши, маънавий ҳаётининг негизи сифатида вужудга келган, онгу шууримиздан чуқур жой олган буюк қадриятларнинг амалий ифодасидир”.¹ Демак, ўқувчиларда юртбошимиз таъкидлаган тушунчаларни ўзида қамраб олган миллий асосдаги дунёқарашни шакллантириш маънавият тарбиясининг устивор йўналишларидан бири бўлиб қолади.

“Ўзбек адабий тилининг тараққиёт босқичлари”, “Ўзбек тилининг товуш тизими. Нутқий фаолият” мавзуларини ўтишда миллий дунёқарашни шакллантириш вазифаси амалга оширилади

Мавзу: Ўзбек адабий тилининг тараққиёт босқичлари

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларда миллий асосдаги дунёқарашни шакллантириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш
Ўқув жараёнини амалга	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, муаммоли вазият, “Синквейн” Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш. Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.

Т.: “Маънавият”, 2008, 5-бет.

ошириш технологияси	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, ҳамкорликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичларива кти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни эълон қилади, машғулотнинг мақсадини айтади. 1.2. Дарсликдаги Култегин битиктошидан олинган парчани мустақил ўқиш топшириғини беради. Муаммоли вазият ҳосил қилиш учун қуйидаги саволни беради: <i>Матнни ўқиш асносида Култегинни қандай шахс сифатида тасаввур этдингиз? Унинг сурати ва сийрати ҳақидаги фикрларингиз?</i> Истеъдодли талабаларни флипчартда Култегиннинг суратини чизишга таклиф этади.	Тинглашади, кўришади. Мустақил мутолаа қилиб, фикр билдирадилар. Тасаввурларини расм орқали ифодалайдилар.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экран орқали “ <i>Насиҳатнома</i> ” маърифий матнини намойиш этади ва ўқиб беради. (1-илова) 2.2. Матннинг онгли ўзлаштирилишини таъминлаш мақсадида “Синквейн” технологияси қўлланади. (2-илова) 2.3. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади (3-илова) 2.4. Матн асосида грамматик топшириқлар беради. (4-илова)	Кўришади, мутолаа қилишади. Матнни қисмларга бўлиб, таянч сўзларга умумлаштиради. Фикрлайдилар, оғзаки жавоб берадилар. Грамматик топшириқларни ёзма шаклда бажарадилар.
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Кутадғу билиг” дан парча ёд олиш ва тил хусусиятларини таҳлил қилиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил иш учун топшириқни ёзиб оладилар.

1-илова

Насиҳатнома

Бир иш билан бошқа ерга кетиб, у ерда бир неча вақт туриб қолган бир ота ўз ўғлига шу насихатомуз мактубни йўллайди:

“Севикли ўғлим!

Виждоннинг лавҳасини инсоф, адолат гавҳари бирлан безат, чунки инсоф, адолат инсоният оламининг порлоқ қуёшидир. Бу қуёшдан файз олган одамлар

бахтиёрдирлар.

Белимнинг қуввати ўғлим!

Қалбинг ойнасини ёшлик гурури бирлан нурпош эт, хоинлик, гаразлик каби беҳуда беъманиликлар чанг-зубори ила хира қилма. Агар шундай беъманиликларни қилсанг, инсоний вазифангни суиистеъмол қилган бўласан ва жамият қошида масъулдирсан.

Кўзимнинг нури!

Давлат ва халқ қошида иззатли ва обрўли бўлишни истасанг, жамият томонидан сенга берилган вазифани чин ихлос билан бажаргил, вазифашунос бўлгил. Вазифасини танимаган, адо қилмаган одамлар шарманда, шармисор ва нафратга сазовардирлар.

Кўзимнинг қорачиги!

Сенга жонидан ҳам ортиқ муҳаббати бўлган отангинг ризоси ва қалбининг хуш бўлиши сенинг зулм, жабр ва адолатсизликдан сақланишинг билан ҳосил бўлгай. Англа, ўғлим, жабр, зулм, адолатсизлик яшинга ўхшаши бўлиб, тушган жойларини янгидан таъмир қилиши мумкин бўлмаган даражада ёқиб, ёндириб, паришон қиладир. Сенинг асл зотингда бўлган поклик, олижаноблик ўткир заҳарли ярамас ҳисларга йўл қўймайди, деб ишонаман. Доимо, адолатли, мулойим, тавозели, шафқатли бўл.

Ҳаётим сармоясини!

Шу кунларда ўз тенгдошларинг билан уришиб, баъзи вақтда, ҳатто ёқалашганингни эшитиб, кўнглим паришон бўлди. Биламан, сен арслон каби куч-қувватга эга бўлган йигитсан. Қаҳрамонлик фақат куч-қувватни истеъмол қилишида эмас, қаҳру-газабни ютишидадир. Жон ўғлим, қаҳру газабли бўлма, мулойим, шафқатли ва марҳаматли бўл. Гўзал хислатларинг билангина ҳаммани ўзингга ром айлайсан, сенга озор берганларни хушмуомаланг билан уялтирасан.

Сенга узоқ умр, бахт-саодат тилаб, сўзимни тамом қиламан, азиз ўғлим”.

(“Донолар ўғити” китоби)

2-илова

“Синквейн” технологиясини ўтказиш тартиби:

Ушбу усул кичик гуруҳларда олиб бориладиган фаолият бўлиб, талабаларни муайян матнда берилган ғоя устида фикрлаш, ундаги ахборотни таҳлил қилиш ва синтез йўли билан умумлаштириш ҳамда хулоса чиқаришга ўргатади

- Ўқувчилар беш гуруҳга бўлинади.
- ҳар бир гуруҳга берилган маърифий матннинг муайян мантиқий тугалланган қисми ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш учун тавсия этилади;

3-илова

Йўналтирувчи савол ва топшириқлар

- 1.Дунёқараш деганда нимани тушунаси?
- 2.Дунёқарашнинг миллийлиги нималарда кўринади?
- 3.Миллий дунёқарашни шакллантиришнинг қандай усул ва йўллари мавжуд?
- 4.Матндан миллий дунёқарашни акс эттирувчи сўзларни топинг ва уларни дафтарингизга кўчириб ёзинг.

4-илова

Грамматик топшириқлар:

- 1.Матндан ҳозирги ўзбек адабий тилида қўлланмайдиган ёки кам қўлланадиган тил бирликларини топинг. Ўзбек тили тараққиётининг қайси босқичига мансуб эканлигига кўра гуруҳлаб ёзинг.
2. Матндан ҳозирги ўзбек адабий тилида қўлланмайдиган ёки кам қўлланадиган тил бирликларини топиб, бугунги кундаги эквиваленти билан бирга ёзинг.

Мавзу: Ўзбек тилининг товуш тизими. Нутқий фаолият

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Гаълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Гарбиявий: ўқувчиларда миллий асосдаги дунёқарашни шакллантириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Менинг фикрим”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни эълон қилади. Дарснинг мақсадлари билан таништиради. 1.2. Ўқувчиларда мотивация ҳосил қилиш, фикрлаш ва нутқий салоҳиятини ўстириш мақсадида кўйидаги муаммоли савол билан ақлий ҳужум уюштиради. <i>Галилео Галилейнинг “Инсон ўзининг энг махфий сирларини ҳам ўзгаларга йигирма тўртта товушининг турли бирикувлари воситасида етказа олиши ниҳоятда ҳайратланарли” деган фикри хусусида нима дея оласиз?</i>	Тинглашади, кўришади. Фикрлайдилар ва муносабат билдирадилар.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Ўқувчиларга “ <i>Фазилат нима?</i> ” саволи билан мурожаат этади ва уларнинг жавобларини “Менинг фикрим” технологияси асосида шакллантиради. Флипчартдаги жавоблар ичидан учта энг яхши жавоб биргаликда аниқланади ва рағбатлантирилади. <i>(1-илова)</i> 2.2. Эcranга “ <i>Фазилат нима?</i> ” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. <i>(2-илова)</i> 2.3. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади <i>(3-илова)</i> 2.4. Матн юзасидан грамматик топшириқлар беради.	Савол юзасидан фикрларини гап ёки жумла шаклида ифодалаб флипчартга ёзадилар. Кўришади, тинглашади. Савол ва топшириқларни бажаришади. Топшириқларни ёзма шаклда бажарадилар.
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “ <i>Андишанинг оти қўрқоқми?</i> ” мавзусида фикрларни ёзиб келиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил ишлаш учун мавзуни ёзиб

		оладилар.
--	--	-----------

1-илова

“Менинг фикрим” технологиясини ўтказиш тартиби:

Ушбу усул индивидуал фаолият бўлиб, талабаларни муаммоли савол устида фикрлаш, фикр маҳсулини қисқа ва аниқ муайян шаклда ифодалашга йўналтиради. Оз фурсат ичида барча талабаларнинг фикрлари, шу билан бирга саводхонлик даражаси билан танишиш имконини беради.

- Ўқувчилар икки гуруҳга бўлинади ва уларга муаммоли савол эълон қилинади;
- Ҳар бир ўқувчи савол юзасидан ўйлаган фикрини қисқа жумла ёки гап кўринишида ёзма шаклантиради;
- Охирида ўтирган ўқувчига бир варақ қоғоз берилади, у фикрини ёзгач, олдида ўтирган ўқувчига узатади;
- барча талабалар ёзиб бўлгач, ўқитувчи барча фикрларни ўқиб беради, шу тариқа улар бир-бирларининг фикрлари билан ҳам танишадилар;
- савол моҳиятини тўлароқ очиб бера олган талаба рағбатлантирилади;
- сўнгра ўқитувчи муаммоли саволнинг моҳиятини тўла очиб берувчи матн билан ўқувчиларни таништиради.

2-илова

Фикрнинг нима?

йўлда

ажр

сукут қил.

и.

бўлмаса

2. *Интизом* — ҳар ишга бир вақт, ҳар нарсага бир ўрин тайин қил, тартибли, интизомли бўл.

3. *Риёзат* — керак бўлганича еб-ичиб, нафсингдан голиб бўлишига гайрат қил.

4. *Сабот* — қўлингдан кела олишига кўзинг етган ишга кириш, бошлаган ишингни тамом қилишига бел боғла.

5. *Идора* — қўлингга кирган пулни ўзингга, оилангга ва бошқаларга фойдаси тегадиган ерларга сарф қил, яхши идора қил, исрофгарчиликдан сақлан.

6. *Саъй* — энг буюк хазиналарнинг калити дақиқалар эканини англа, вақтингни бекорга ўтказма, саъй-гайрат қил.

7. *Тўғрилиқ* — ҳар ишингда, сўзингда тўғри бўл, тўғри ишла, тўғри сўзла, ёлгон ва ҳар хил эгриликларнинг асири бўлма.

8. *Ҳаққоният* — инсоф ва адолат билан иш қил, ҳақликни ноҳақлик билан аралаштирма.

9. *Поклик* — қўлингда бўлган ҳар нарсанинг пок, тоза бўлишига диққат қил, ифлослик, чиркинликдан сақлан.

10. *Сабр* — мабодо бошингга оғирликлар тушса, чида, сабрсизлик қилма, оғирликларни йўқотиш учун гайрат қил.

11. *Иффат* — номусингни ҳаётингдан ортиқ ва муқаддас бил. Уни доим муҳофаза қилишига, кўриқлашига гайрат қил.

12. *Эътидол* — ҳар ишда ўртача йўл тутушига ҳаракат қил, «ишларнинг хайрлиси ўртача бўлган ишдир» деган ҳикматли сўзни унутма.

13. *Тавозе* — ўз иззат-нафсингни йўқотма, тубанликни ихтиёр қилма. *Тавозели юмшоқ кўнгилли бўл, лекин жойида ишлат. Ширин сўзли, очик юзли.*

3-илова

Матн мазмуни юзасидан савол ва топшириқлар:

1. **Фазилат-хислат-хусусият** синонимик қаторидаги сўзларни ўзаро қиёсланг. Маъно нозикликларни топинг. Матн мазмунидан келиб чиқиб шарҳланг.

2. Донишманд таърифлаган фазилатлар қаторини ўзингиз мустақил давом эттиринг.

3. «Ишларнинг хайрлиси ўртача бўлган ишдир» деган ҳикматли сўзни қандай тушунасиз? Ҳаётий мисоллар билан изоҳланг.

4. Нафс деганда нимани тушунасиз? Нафсни енгиш деганда-чи?

5. Сизнингча, яна қандай инсоний фазилатларни санаб ўтиш мумкин. Уларнинг ҳар бирини изоҳланг. Келтирган мисолларингизни миллий дунёқарашга алоқадор жиҳатлари борми?

Грамматик топшириқлар:

1. Матндаги алоҳида оҳанг билан талаффуз қилинадиган сўзларни аниқланг.
2. Товуш ва фонеманинг фарқини айтинг.
3. Ажратиб кўрсатилган сўзлар.
4. Сўз таркибидаги фонемаларнинг жойлашиш тартиби деганда нимани тушунасиз. Матндан олинган сўзлар воситасида шарқланг.
5. Тovuшнинг маъно фарқлаш вазифасини матндаги айрим

4-йўналиш**Англаш руҳиятини сингдириш**

Мавзу: Нутқ товушларининг уч томони. Товушларнинг фарқловчи ва бирлаштирувчи белгилари

Инсон дунёдаги ўзга мавжудотлардан ўзининг онги ва тафаккури билан ажралиб туради. У борлиқни ва ундаги жараёнларни англай олади ва ходисаларга онгли муносабатда бўлишга интилади. Инсоннинг оламни англаши аввало ўзликни англашдан бошланмоғи лозим. Айниқса, камол топаётган ёш авлод ўзлигини, миллий дахлдорлиги, насл-насаби каби туб моҳиятини англаб етсагина унда муносиб ворислик туйғулари шаклланиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, миллий ўзликни англаш –бу миллатчилик эмас, бир халқнинг миллий ғурури ва иззатини жойига қўйиш, эътироф этишдир. Шу маънода ёшларни тўғри тарбиялашда миллийлик ва миллатчилик тушунчалари орасидаги тавофутни тушунтириш, англатиш бугунги кунда таълимий ва тарбиявий заруратга айланди.

Мавзу: Нутқ товушларининг уч томони. Товушларнинг фарқловчи ва бирлаштирувчи белгилари
Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш

Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Аклий ҳужум”, “Инсерт”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуга ва дарсдан кўзланган мақсадга қисқача таъриф беради. 1.2. Талабаларни фаоллаштириш учун муаммоли савол билан аклий ҳужум уюштиради.: “Менталитет сўзи ва унинг моҳияти сизга қай даражада таниш?” .	Тинглашади, Мушоҳада қилишади, фикр билдиришади
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга <i>“Ўзбек миллатининг ўз-ўзини англаши”</i> маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. Матнни кўпайтириб, ҳар бир талабага алоҳида тарқатилса, янада мақсадга мувофиқ бўлади. <i>(1-илова)</i> 2.2. Матннинг онгли ўзлаштирилишини таъминлаш мақсадида “Инсерт” усулини қўллайди. <i>(2-илова)</i> 2.3 Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади <i>(3-илова)</i> 2.3. Матн юзасидан грамматик топшириқларни бажарадилар. <i>(4-илова)</i>	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни ёзма бажарадилар.
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Миллийлик ва мода” мавзусида фикрларни ёзма шакллантириб келиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил ишлаш учун мавзуси ёзиб оладилар.

1-илова

ЎЗБЕК МИЛЛАТИНИНГ ЎЗ-ЎЗИНИ АНГЛАШИ

Халқ ўзини ҳақиқий мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий

бойликларнинг ифодаловчиси, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етиши жараёнида шаклланди. Ўзбек миллатининг ўз-ўзини англаши унинг миллат сифатида шаклланишининг нисбатан юқори босқичида рўй берди. Бу — мураккаб жараён бўлди. Чунки миллатимиз вакилларининг кўпчилигида ўзининг жузъий манфаатларидан умуммиллий манфаатларни устувор қўя билиши ҳисси ўта секинлик билан намоён бўлди.

Ўзбек миллатининг ўз-ўзини англаши унинг миллий онгидан фарқ қилади. Унинг миллий онги ягона тили, урф-одатлари, анъаналари, қадриятлари ва маънавиятининг настандан юқорига, оддийдан мураккабга томон ривожланиб бориши жараёнида намоён бўлган бўлса, бу онгнинг ўз навбатида такомиллашиши ўзбек миллатини ўз-ўзини англаш даражасига кўтарди. Миллий онгимиз миллатимизнинг ўзига хослиги асосида ривожланиб бориши бўлса, миллий ўз-ўзини англаш миллий манфаатларимизни ҳимоя қилишида ва ривожлантиришида ички маънавий-руҳий салоҳият сифатида ўзини намоён этди ва этмоқда.

Ўзбек миллатининг ўз-ўзини англаши бевосита моддий куч сифатида миллатимиз шаъни, қадр-қиммати, обрў-эътибори, ор-номуси поймол этилганда ёки унинг моддий ва маънавий манфаатларига зид ҳаракатлар ва ҳолатларда намоён бўлди. Шўро йилларида миллатимизнинг шаъни, қадр-қиммати, ор-номуси, обрў-эътибори ва манфаатлари поймол ЭТИЛДИ. Шу боисдан миллатимиз вакиллари, қайси лавозимда хизмат қилиши, бой ёки камбағал бўлишидан қатъий назар, ягона умуммиллий куч бўлиб бирлашдилар ва миллатимизнинг ўзлигини ҳимоя қилдилар. Бу нарса, айниқса, ўзбек тилига давлат тили мақомини бериши учун бир неча ой давом этган курашда ёрқин намоён бўлди.

Демак, ўз-ўзини англаш миллатимизнинг моддий ва маънавий манфаатларини ҳимоя қилувчи омилдир. Бу омил миллатимиз тараққиёти жараёнида иқтисодий, ижтимоий-сиёсий соҳаларда юзага келаётган муаммоларни ҳал қилишида уни жипслаштирмоқда ва умуммақсадлар йўлида ҳаракатга келтирмоқда. Ўз-ўзини англаш миллатимизнинг абадийлигини таъминлашининг муҳим омилдир.

Ўзбек миллати тараққиётида миллий ўз-ўзини англаш жараёни Россия империяси ўлкамизни босиб олганидан кейин ўз мустақиллигимиз учун курашларда, шўролар тузуми шароитида ўзлигимизни сақлаб қолиши учун бўлган ҳаракатларда намоён бўлиб келди. Мустақилликни қўлга киритганимиздан кейин миллий ўзлигимизни англаш икки йўналишда: собиқ шўролар даврида топталган урф-одатларимиз, қадр-қимматимиз, қадриятларимизни тиклаш ва маънавий меросимизни ўзлаштиришига бўлган ҳаракатларда ҳамда янги адолатли демократик ҳуқуқ устуворлигига

асосланган жамият қуриши ҳаракатларида намоён бўлмоқда. Миллат сифатида ўз-ўзимизни англашимиз бизни ўзга миллатлардан ажралиб қолишга олиб келмаяпти, балки ўзлигимизни англаб миллатимизнинг бошқа миллатлар билан ҳамкорлигини мустаҳкамлаб бормоқда.

Мустақиллик шароитида ўзбек халқининг ўз-ўзини англашини ривожлантириши давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Айни бир вақтда, Ўзбекистонда истиқомат қилиб турган бошқа миллатлар ва элатлар вакиллари ҳам миллий жиҳатдан ўз-ўзини англашлари, бунинг учун эса онг ва ҳаракатлари билан мустақил Ўзбекистон олга сураётган ва барча миллатларнинг эҳтиёж ва талабларига мос тадбирларни қўллаб-қувватлашлари зарур.

Миллий ўз-ўзини англаш масаласи фалсафа ва руҳиятишунослик фанида яхши ишланмаган соҳалардан биридир. Чоракам бир аср давомида ҳукмронлик қилган истибдод назарияси ва мафқураси изчиллик билан ўзбек миллатини бошқа миллатлар билан яқинлаштириши ва аста-секин қўшиб юбориши сиёсатини амалга оширди. Бу эса, миллатимизда ўзликни, ўз-ўзини англаш ҳиссини, миллий гуруримизнинг ўсишини сустлаштиради. Ҳолбуки, тарихий тажриба шуни кўрсатадики, ҳозирги давр, бу — миллатларнинг гуллаб-яшнаш даври, демак, уларнинг миллий ўз-ўзини англаш ҳиссининг ўсиши ва мустаҳкамланиши давридир.

(“Миллий зоя: тарғибот технологиялари ва атамалар лугати” китоби, 310-бет)

2-илова

“Инсерт” технологиясини қўллаш тартиби:

Ушбу усул индивидуал фаолият бўлиб, ахборотни ўзлаштиришга онгли равишда ёндошиш, баҳолаш, матн мазмунини қайта онгда шакллантириш ва хотирада узоқ вақт сақлаб қолишга эришиш мақсадида қўлланади.

- Матнни ўқиш жараёнида матннинг ҳар бир сатр боши ёки қисми мазмунини баҳолаб, варақнинг чап томонига махсус белги қўйиб борилади ;
- “У”-агар ўқиганингиз сиз билган маълумотларга мос тушса; “-”-агар ўқиганингиз сиз билган маълумотларга қарама-қарши бўлса:

Матн мазмунига доир савол ва топшириқлар

1. *Англаш* атаманинг луғавий маъносини айтинг.
2. Ўзбек миллатининг ўз-ўзини англаши нега давлат сиёсати даражасига кўтарилди?
3. Ўзликни англаш нега мураккаб жараён сифатида талқин этилади?
4. Миллий ўзликни англаш нималарда ёки қандай жараёнларда акс этади.
5. Ўзликни англаш қандай омилларга боғлиқ.
6. Ўз-ўзини англашнинг моддий ва маънавий манфаатларга дахлдорлиги борми?
7. Миллатнинг ўз-ўзини англаши нималарда акс этади?
8. Англаш руҳиятини сингдириш учун мамлакатимизда қандай қандай ишланр амлга оширилмоқда? Ўзбек тилининг изоҳли луғатидан “*англаш*” “*ўзлик*” сўзларни топинг ва изоҳини дафтарингизга кўчириб ёзинг.
9. “ *Миллат сифатида ўз-ўзимизни англашимиз бизни ўзга миллатлардан ажралиб қолишга олиб келмаяпти, балки ўзликимизни англаб миллатимизнинг бошқа миллатлар билан*

Грамматик топшириқлар:

1. “Англаш” сўзининг товуш таркибини аниқланг.
2. “Мустақиллик” сўзидаги ундош товушларни ажратинг. Уларнинг жарангли ва жарангсиз жуфтларини топинг. Сўнгра ушбу жуфтликларнинг умумлаштирувчи ва фарқловчи белгиларини кўрсатинг.
3. Матндан талаффузи ёзилишидан фарқли бўлган ундошларни топинг ва сабабини изоҳланг.
4. «Ўзликни англаш» бирикмасини мувашшаҳ сифатида тилшуносликка оид атамалар билан тўлдиринг.

Ў-злик нисбат	А-
З-	Н-
Л-	Г-
И-	Л-
К-	А-
Н-	Ш-

машгулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг эркин фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, ёзма ишлар.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар

<p>1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)</p>	<p>1.1. Мавзуни ва ушбу дарс машғулотидан кўзланган мақсадни эълон қилади. биринчи машғулотнинг мақсадини айтади.</p> <p>1.2. Талабаларнинг диққатини тўплаш ва барчани фаоллаштириш учун ақлий ҳужум уюштиради: Ўзбек халқининг ўзига хос, бошқа халқларда учрамайдиган қандай қадриятларини айтиб бера оласиз? (1-илова)</p> <p>1.3. Ўқувчиларнинг жавобларини умумлаштириш ҳамда фикрни хулосалаш мақсадида И.А.Каримовнинг мавзуга алоқадор фикри берилган слайдни намойиш этади. (2-илова)</p>	<p>Тинглашади, кўришади.</p> <p>Тинглашади. муҳокама қилишади, бир-бирининг фикрига муносабат билдиришади,</p>
<p>2-босқич. Асосий (55 дақиқа)</p>	<p>2.1. Эcranга “Миллий қадриятлар” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (3-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади (4-илова)</p> <p>2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (5-илова),</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Тинглашади, фикрлашади, класстер тузишади, муносабат билдиришади, жавоб беришади.</p> <p>Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва ўқиб берадилар</p>
<p>3-босқич. Якуний (10 дақиқа)</p>	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Ҳашар-элга ярашар” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>

2-илова

“Ақлий ҳужум” технологиясини қўллаш тартиби:

Ушбу усул ҳам индивидуал, ҳам ҳамкорлик асосидаги фаолият бўлиб, ижодий, андозасиз тафаккурни шакллантириш манбаи ҳисобланади. Ундан дарснинг барча босқичларида фойдаланиш мумкин. Муаммо чегарасини кенгайтириш ва фикрлар хилма-хиллигига эришиш мақсадида қўлланади.

2-илова

Маълумки, азалдан ўзбек маҳаллалари чинакам миллий қадриятлар маскани бўлиб келган. Ўзаро меҳр-оқибат, аҳиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муҳтож кимсалар ҳолидан хабар олиш, етим-есирларнинг бошини силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни кўпчилик билан бамаслаҳат ўтказиш, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўлиш каби халқимизгагина хос урф-одат ва анъаналар авваламбор маҳалла муҳитида шаклланган ва ривожланган.

И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият –
енгилмас куч” асаридан. (58-бет.)

ва хусусиятлар билан боғлиқ қадрият шакллари. Дунёда ўзига хос қадриятлари бўлмаган миллат йўқ. Миллий қадриятлар миллатнинг тарихи, яшаши тарзи, маънавияти ҳамда маданияти билан узвий боғлиқ ҳолда намоён бўлади.

Ўзбекистон мустақилликка эришиши туфайли миллий қадриятларга эътибор кучайди. Зеро, миллий қадриятлар мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлайдиган маънавий асослардан биридир. Халқимизнинг асрлардан-асрларга мерос тарзида

келаётган миллий қадриятлари узоқ тарихий жараёнда шаклланган. Улар она юртга эҳтиром, авлодлар хотирасига садоқат, катталарга ҳурмат, ҳаё, андиша каби хусусиятларнинг устуворлиги, бошқа халқларникига ўхшамайдиган урф-одатлар, расм-русмлар, маросимлар ва анъаналар билан тавсифланади.

Маълумки, қадриятлар муайян шароитларда шаклланади. Шу сабабли, улар маҳаллий, миллий, минтақавий шакллар ва умуминсоний шакл ва мазмунда мавжуд бўлади. Маҳаллий қадриятларнинг энг етуклари ва миллий манфаатларга мослари аста-секин сараланиб, умуммиллий даражага кўтарилади. Миллий муҳит қадриятларни яратиши ва саралашнинг асосий манбаидир: у миллий қадриятларнинг энг яхшиларини вояга етказиб, жаҳон миқёсига олиб чиқади.

Шуни айтиши лозимки, халқимиз маънавиятини юксалтиришида миллий урф-одатларимиз ва уларнинг замирида мужассам бўлган меҳр-оқибат, инсонни улуглаш, тинч ва осойишта ҳаёт, дўстлик ва тотувликни қадрлаш, турли муаммоларни биргалашиб ҳал қилиши каби ибратли қадриятлар тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу борада маънавий ҳаётимизнинг узвий қисмига айланиб кетган ҳашар одати истиқлол даврида янгича маъно-мазмунга эга бўлиб, умуммиллий анъана тусини олгани барчамизни мамнун этади. Ҳар йили Наврўз ва Мустақиллик байрамлари арафасида ўтказиладиган умумхалқ ҳашарлари бунинг тасдиғидир. Ана шу ҳашарлар пайтида маҳалла ва гузарлар, йўллар ва майдонлар, боғу-роғларни тартибга келтириши, дов-дарахтлар ўтқазishi, кам таъминланган, муҳтож оилалар, ёлғиз ва қаровчисиз кексаларга амалий ёрдам кўрсатиши, ҳеч шубҳасиз, жамият тафаккурининг янгилашишига кучли таъсир қилмоқда.

(“Миллий зоя: тарғибот технологиялари ва атамалар тўғриси” китоби 210-бет)

3-илова

Матн мазмунига оид опшириқлар:

1. Миллий қадриятларимиз нималарда ўз аксини топган?
Уларни сананг.
2. Жаҳон миқёсидаги миллий қадриятларимизга қайсилар киради?
3. Миллий қадриятларнинг юксак маънавиятли шахс тарбиясидаги ўрниҳақидаги фикрларингиз.
4. Миллий ва диний қадриятлар уйғунлигининг сабабларини айтинг.
5. Урф-одатларимизнинг “диний” ниқоб остида топталишини ҳаётий мисоллар асосида тушунтиринг.
6. Сизнингча “замонавий маросимлар” миллий қадриятми?
7. “...эзгу одатимизга айланиб кетган меҳр-оқибат тушунчасини оладиган бўлсак, унинг жуда теран тарихий, миллий, диний

Грамматик топшириқлар

1. Матнда берилган биринчи гапдан “и” товуши иштирок этган сўзларни ажратиб ёзинг.

Ҳар бир сўзда “и” фонемасининг ўзига хос вариант тарзида намоён бўлиши ва унинг сабаблари хусусида хулоса чиқаринг.

2. “Қадрият” сўзининг товуш таркибини таҳлил қилинг. Унлиларни ажратинг. Уларнинг талаффузига диққат қилинг.

3. “Маънавият” сўзидаги “а” товушларининг ҳар бир ўриндаги талаффузига диққат қилинг. Фарқли жиҳатларини топинг. Сабабини изоҳланг.

4. Унлиларни ёзиб, уларга тавсиф беринг.

Мавзу: Ўзбек ёзуви тарихи. Латин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбоси. Янги алифбода унли ва ундошларнинг ифодаланиши.

Инсон яшар экан, албатта унинг ҳаётда ўзи ишонадиган ва таянадиган тамойиллари-этиқоди мавжуд бўлади. Этиқодсиз кишилар бундай ҳаётий тамойилларга ҳам эга бўлмайди. Бундай инсонлар мақсадсиз ва жоҳил кишилардир.

Инсонда онгли ва изчил этиқод жамият, ижтимоий муҳит, санъат, хусусан, адабиёт ёрдамида ривожланиши мумкин. Инсон тафаккуридаги ғоялар унинг этиқодини бошқаради, ақл ва виждонини ҳам ўша ғояларга мустаҳкам боғлайди. Шунинг учун ҳам ёшларда эзгу ғояларга таянадиган этиқод ва ишончни тарбиялаш ғоятда муҳимдир.

Шарқ маънавий дунёсининг таянчларидан бири бўлмиш Фузулий инсоннинг фақат ақли, ахлоқи ва дунёқараши билангина эмас, руҳи, қалби ва хиссиёт олами билан ҳам кенг миқёсда қизиққан. Маълумки, инсон руҳонияти эътиқодга суянади. Эътиқод асосида эса масъулият хисси шаклланади. Инсон ўз эътиқодини ҳақ деб билади. Бу эса унда бирёқлама қарашларнинг юзага келишига сабаб бўлиши мумкин. Фузулий айнан шу муаммо устида изланиб, динлар, мазҳаблар, турли таълимотлар, мазҳаблар, тариқату оқимлардаги умумий ва хусусий жиҳатларни чуқур ўрганади, талқин қилади. Шоир эътиқод маҳдудлигига ҳушёр ва сезгир нигоҳ билан қараган. “*Маҳдудлик* атамаси чекланганлик, чекланиб қолиш”¹ маъноларини билдириб, эътиқод маҳдудлиги эса фақат ўз эътиқодинигина ҳақ деб билиб, ўз фикрлари билан қотиб қолишни билдиради. Фузулийнинг эътирофига кўра, “Эътиқодлар мухталифдур ва масалаларнинг ҳақиқати кўпинча ақлнинг назаридан яширин қолур. Шу боис ҳар қайси бир эътиқод соҳиби масаланинг чин моҳиятини билмасдан ўз эътиқоди ила маҳдудлашур”.² Демак, юз бераётган воқеликларнинг чин моҳиятини фақат ўз эътиқодимиз, нуктаи назаримиз билангина эмас, бошқа фикрларни ҳам қиёсан ўрганиш, таҳлил қилиш билангина англашимиз мумкин. У мутгасил ривожланиши, замон билан ҳамнафас бойиб бориши, миллий ва умуминсоний қадриятлар, жаҳон тараққиётининг энг сўнгги моддий ва маънавий ютуқларини ўзида мужассамлаштириб бориши даркор. Акс ҳолда у маҳдудлашади. “Эътиқод маҳдудлашар экан, тафаккур қаноти қирқилади, қалб саҳнида қаҳр, ғазаб, нафрат, жаҳолат белгилари кўзга ташлана бошлайди. Ва охир-оқибат инсон маҳдудлик, калтабинлик, манманлик қулига, ўз қобиғидан нарига чиқа олмайдиган бир маҳлукқа айланади”.³ Бундай кимсадан эса эзгу ғоя, эзгу ташаббус, эзгу иш кутиш амримаҳол. Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш учун ўқувчи-талабаларнинг эътиқодини эзгу асосда шакллантириб, бойитиб бориш, эътиқод олдидаги масъулият хиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга.

Мавзу: Ўзбек ёзуви тарихи. Лотин ёзувига асосланган янги ўзбек алифбоси. Янги алифбода унли ва ундошларнинг ифодаланиши.

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
Дарс тури	Янги билим бериш, мустаҳкамлаш.
Ўқув	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Минбар”, ёзма машқлар.

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”, 2006, 573-бет.

² Қаранг: Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 170-бет

³ Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 171-бет

жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқилари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади 1.2. Ташкилий даврдан сўнг “Минбар” усулида уй вазифасининг бажарилганлигини назорат қилади. Ҳар бир билдирилган фикрни муҳокамага тавсия этади. (1-илова)	Тинглашади. Тинглашади. муҳокама қилишади.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга “Эътиқод” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (2-илова) 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан муружаат этади (3-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (4-илова),	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва ўқиб берадилар.
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Мустақам эътиқод –шижоат манбаи” мавзусида ижодий иншо ёзиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.

1-илова

“Минбар” технологияси

-талабаларни мустақил танқидий фикрлашга, мавжуд билимларни ўрганиб, янги қирраларни кашф этишга, жамоага ўз фикри билан таъсир ўтказиш ҳамда фикрини қисқа ва лўнда ифодалашга ўргатади;

-бу усулдан дарснинг барча босқичларида фойдаланиш мумкин;

-уй вазифаси, ўтилган мавзу ҳатто ўтилажак мавзу юзасидан мавжуд билимлар ва таклифларни кўриб чиқиш мумкин;

ЭЪТИҚОД

Эътиқод {арабча-ишонмоқ, имон, амин бўлмоқ) — инсон фаолияти учун маънавий асос, йўл-йўриқ ва мўлжал бўлиб хизмат қилувчи, ақл, ҳис ва ирода воситасида анланган билимлар, гоя ва тасаввурлар ифодаси бўлган тушунча.

Эътиқод инсоннинг вояга етиши жараёнида шаклланади. Билимларнинг ўзлаштирилиши ва тўпланиб бориши ўз-ўзидан кишининг ижодий, аниқ мақсадни кўзловчи фаолиятига олиб келавермайди. Инсон бирор ишни бошлашдан аввал аниқ мақсадни белгилаб олади. Бу эса эҳтиёжлар, **манфаатлар** ва тажриба билан боғлиқ ҳолда кечиб, ўзлаштирилган билимларнинг амалда қўлланиши имкониятлари ҳам **баҳоланади**. Шу тарзда инсоннинг тўпланган билимлари, эҳтиёжи ва манф-атлари, ҳаётий тажрибаси асосида ҳаракат қилиши заруриятини англаши жараёнида муайян эътиқод шаклланади. У инсон фаолиятининг **изчил**, мазмунли, мантиқий, мақсадли бўлишига олиб келади.

Ижтимоий жиҳатдан эътиқод инсоннинг фаолиятга бўлган муносабатини (алоқадорлик ҳолатини) ҳам ифодалайди. Билим ва гоялар инсоннинг ҳам ақли, ҳам қалби билан ўзлаштириб олинганидагина эътиқодга айланади. Инсон маънавиятининг шаклланиши **давомида** барча билимлар ҳам тўлиқ қабул қилинавермайди, ўзлаштирилавермайди, балки ҳар бир шахс ўзига хос қарашлар, **гоялар**, ҳис-туйғуларга эга бўлади. У янги билимларни қайта баҳолайди, уларни такрор ва такрор танқидий ўзлаштиради ва англайди. Бу жараёнда кишиларнинг манфаатдорлиги даражаси, уларнинг эҳтиёж ва қизиқишлари ҳам муҳим роль ўйнайди.

Дунёни англаш **жиҳатдан** эътиқод онгнинг зарур элементи ҳамда инсон фаолиятининг муҳим ҳолати ҳамдир. У кишиларнинг турли ҳодиса ва жараёнларга, гоя ва мақсадларга, ҳиссиёт ва туйғуларга бўлган қатъий ишончига таянади. Ҳар бир

инсон ўз эътиқодига эга бўла олади. Бунда унинг билим даражаси, турмуш тарзи ва яшаш шароити, дунёқараши ва ижтимоий **мавқеининг** ҳам улкан таъсири бор.

Ҳаёт ҳодисаларига иккиланиб муносабатда бўлиш, журъатсизлик, эътиборсизлик ва бефарқлик киши эътиқодининг бўшлиги ёки ҳатто эътиқодсизлигидан далолат беради. Бундай кишилар кўпинча боиқаларга эргашиб ёки тақлид қилиб яшайдилар. Уларда аниқ қадрият мезонлари ва мақсад бўлмайди. Шароитга қараб гоҳ у, гоҳ бу томонга огадилар. Уларнинг фаолиятида мантиқ ва изчиллик етишмайди. Эътиқодий бўшлик иллати тараққиёт йўлига зов бўлиши муқаррар. Шунинг учун, кишиларда ижтимоий қадриятларга, буюк келажакка, тараққиётга бўлган ишончи, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишига бўлган эътиқодни шакллантириши долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Агар эътиқод экстремистик, ирқий, шовинистик, тор сиёсий ва иқтисодий манфаатлар билан чекланган бўлса, бундай ҳолда у бузғунчиликка, беқарорликка хизмат қилиши, тараққиётга тўсиқ бўлиши муқаррар. Тараққиётга, ҳурликка етакловчи ишонч ва эътиқод билан бузғунчи, алдамчи, адаштирувчи, ёлгон "эътиқод"ни фарқлаш жуда муҳим. Миллий истиқлол гоёси мустақил Ўзбекистон фуқароларининг умумий манфаат ва қадриятларини ифодалайди ҳамда шаклланаётган соғлом ва баркамол авлод эътиқодининг мазмун-моҳиятини белгилайди.

(“Миллий гоё: тарғибот технологиялари
ва атамалар лугати” китоби, 303-бет)

Матн мазмунига оид топшириқлар

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғатидан *эътиқод* ва *масъулият* сўзларини топиб, изоҳи билан кўчиринг.
2. “Эътиқодий бўшлиқ-тараққиёт душмани” деган фикрни ҳаётий мисоллар билан исботланг.
3. Сизнингча эътиқод қандай шаклланади?
4. *Дунёвий эътиқод* тушунчасини шарҳланг. У нималарда ўз аксини топади.
5. Сиз масъулиятни қандай тушунасиш. Унинг бурч ва вазифа тушунчаларидан фарқли томонлари нимада?
6. *Эътиқод* ва *масъулият* тушунчалари шахс маънавиятини шакллантиришга қай даражада дахлдор деб ҳисоблаймиз?
7. Ўзбек халқи тарихда қайси асрларда қандай ёзувлардан фойдаланган?
8. Лотин графикасига асосланган ўзбек ёзувини жорий этишнинг зарурияти нимада?
9. Ажратиб кўрсатилган орфограммаларнинг ёзилишига диққат қилинг. Уларда оид қоидаларни эсланг.
10. Ўзбек ёзувининг тарихий тараққиётига оид интернет материаллари йиғинг ва таҳлил қилинг.

Грамматик топшириқлар:

1. Матндаги ажратиб кўрсатилган сўзларнинг талаффузи ва ёзилишига эътибор беринг. Ундошларнинг ва унлиларнинг талаффузи ва ёзилишидаги фарқли жиҳатлар хусусида хулоса чиқаринг.
2. *Эътиқод*, *эътиқодининг*, *эътиқодсизлигидан*, *эътиқодий* сўзларидаги “д” ундошининг талаффузига ва ёзилишига эътибор беринг. Турли ўринларда турлича талаффуз қилинишининг сабабини айтинг.
3. Матндаги қўш ундошли, қатор ундошли, қўш унли ва қатор унлили сўзларни ажратинг. Уларнинг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг.

7-йўналиш

Диний бағрикенглик ғоясини сингдириш

Мавзу: Фонетик ҳодисалар. Қўш ундошлар ва қатор ундошлар талаффузи ва имлоси

Маълумки, мустақилликка эришганимиздан сўнг халқимизнинг маънавий қадриятлари қайтадан эъозлана бошлади, жумладан, диний эътиқодларимизга ҳам кенг йўл очилди. Диний эътиқод ва виждон эркинлигининг ҳуқуқий кафолати Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида ҳамда Ўзбекистон Республикасининг “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунининг 4-моддасида ўз аксини топган. Ўзбекистон кўп миллатли, кўп конфессияли давлат бўлганлиги учун ҳам диний бағрикенглик жамиятимизнинг ҳар бир аъзоси онгида устивор бўлиши лозим. Бугунги кунда республикамызда 15та ноисломий конфессияга мансуб 185та ташкилот фаолият олиб бормоқда. Мазкур ташкилотлар қайси динга эътиқод қилишидан қатъий назар бир хил ҳуқуқий мақомга эга.

Австрия ёзувчиси С.Цвейг айтадики, виждон эркинлигига тенглаша оладиган қудрат йўқ. Шаҳарларни вайрон этиш, ҳокимиятларни ер билан яқсон айлашга қодир куч ҳам Виждон эркини таслим қилмайди¹. Чиндан ҳам бизнинг тарихимиздаги барҳаёт сиймоларнинг деярли барчаси энг оғир, энг мураккаб шарт-шароитларда ҳам ақлни кишанлашдан озод айлаш, фикр хурлигига етишиш, виждон эркинлигига йўл очиш учун курашганлар. Уларнинг қўлида қуроли бўлмаган. Лекин илм ва маърифат кучига суяниб, қурол ва лашкар билан қўлга киритиб бўлмайдиган зафарларга эришган.

Мавлоно Румий бир рубоийсида: «Етмиш икки миллат сиррини биздан тингланг, биз икки юз мазҳаб аҳли ила бир пардада сўзлашадиган найга ўхшаймиз,» - дейди. Юнус Эмро эса “Етмиш икки миллатни бир кўз ила кўрмаган, Шарънинг авлиёси эсада, ҳақиқатда осийдир” деган фикрни илгари суради¹. Кўринадики, Шарқнинг бу икки буюк мутафаккири миллий тавофутлар, диний қарашлар хилма-хиллиги маънавият ва маърифат олдида аҳамиятсиз жиҳатлар эканлигини, уларнинг барчасига ИНСОН деган нуқтаи назардан ёндошиш лозимлигини уқтиради. Шунинг учун ҳам баркамол авлод тарбиясида диний бағрикенглик ғоясини сингдиришга алоҳида эътибор қаратиш муҳимдир.

Мавзу: Фонетик ҳодисалар. Қўш ундошлар ва қатор ундошлар талаффузи ва имлоси

¹ Қаранг: Иброҳим Ҳаққул.

Тақдир ва тафаккур.

Т.: “Шарқ”, 2007,

¹ Қаранг: Иброҳим Ҳаққул.

Тақдир ва тафаккур.

Т.: “Шарқ”, 2007, 151-бет

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарсинг мақсади	<p>Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш.</p> <p>Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш</p> <p>Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.</p>	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Шахсий фикр”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	<p>1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади.</p> <p>1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш учун муаммоли савол билан ақлий ҳужум уюштиради: <i>Ислom динида илм олишга қай даражада эътибор қаратилганини биласизми?</i></p>	<p>Тинглашади, кўришади.</p> <p>Тинглашади, ўйлашади, муносабат билдиришади.</p>
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	<p>2.1. Экранга “<i>Диний бағрикенглик</i>” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (1-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни “Шахсий фикр” технологияси асосида таҳлил қилинади</p> <p>2.3. Дарсинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (3-илова).</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади.</p> <p>Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзадилар.</p>
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Дўстлик мангу, дўстлик абадий” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>

1-илова

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК

Диний бағрикенглик (толерантлик) — хилма-хил диний эътиқодда бўлган

кишиларнинг олижаноб гоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшаши, кишилик жамияти равнақи йўлида хизмат қилишини англади. Ҳозирда бу гоя эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки жамиятнинг барча аъзолари ҳамкорлигини назарда тутди. **Диний** бағрикенглик тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан қуришининг муҳим шартидир.

Қадимдан диёримизда буддавийлик, зардўштийлик, насронийлик, яҳудийлик, ислом динлари ёнма-ён яшаб келган, маданият марказлари ҳисобланган шаҳарларимизда масжид, черков, синагогалар фаолият кўрсатган. Уларда турли миллат, элат ва динга мансуб бўлган халқлар, қавмлар ўз **диний** амалларини эмин-эркин адо этган. Ватанимиз тарихининг энг мураккаб, зиддиятли, оғир даврларида ҳам юртимиздаги мавжуд дин вакиллари орасида диний асосда можаролар бўлган эмас. Бу юртимиз халқларининг диний бағрикенглик борасида катта тажрибага эга бўлганидан далолат беради.

Ҳозирда мамлакатимизда ўн беш конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларга ўз диний маросимларини ўтказиши ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиши учун зарур барча шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Конституциясида «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда мустаҳкамлаб қўйилган.

(“Миллий гоя: тарғибот технологиялари
ва атамалар лугати” китоби, 136-бет)

3-илова

Грамматик топшириқлар:

1. Фонетик ҳодисаларнинг нутқ ўстиришдаги аҳамиятини айтинг.
2. Ассимиляция, диссимиляция, метотеза каби фонетик ҳодисаларни акс эттирувчи грамматик матн тузинг.
3. Матндан талаффузда фонетик ҳодисага учрайдиган сўзларни топинг ва гуруҳланг.

Ассимиляция	Диссимиляция	Метатеза	Ундошлар жарангсизлашуви
Ўн(м) беш			Эътиқод (т) мансуб (п)
Товуш ортиши шаро(й)итлар	Товуш тушуши Дини (й)		

1-мавзу: Орфография. Бўгин ва унинг турлари.

2-мавзу: Оҳанг ва унинг нутқдаги аҳамияти. Ургу ва унинг нутқдаги аҳамияти

Порлоқ келажак ҳақида орзу қилар эканмиз, фақат маънан кучли, қатъий эътиқодли, чуқур билимли ва эркин фикрли ШАХС билангина мақсадга эришиш мумкинлигини унутмаслигимиз, таълим ва тарбиянинг бутун кучини шунга сафарбар этишимиз даркор. Чунки, ҳаётга мустақил назари йўқ, мантиқан мушоҳада қила олмайдиган кимса ҳеч қачон ўз онги ва тафаккурига, дунёқарашига эга бўла олмайди. Бундайлардан халқ эмас, Абдулла Орипов таърифи билан айтганда, оломон пайдо бўлади. Улар ейди, ичади, кияди, яшайди, бироқ фикрламайди. Оломон атрофида юз бераётган ҳар қандай воқеликка бефарқ. Унинг ўз фикри йўқ.

“Бир ўйлаб кўрайлик, ўз мустақил фикрига эга бўлиш- бу нима дегани? Бу аввало кўп-кўп фикр ва мисолларни ўзаро солиштириб, қиёслаб, улапнинг ичидан яккаю ягона тўғри ҳақиқатни ажратиб олиш, уни ўз онгига сингдириш, шундан хулоса чиқариб яшашга қодир бўлиш демакдир”¹. Демак, мустақил фикрлаш кўп ахборотга эга бўлиш, уларни ўзаро қиёслаш, таҳлил қилиш, ақл тарозисидан ўтказиш, хулосалаш ва улар ичидан энг тўғриси ажратиб олишни қамраб олувчи ақлий ва руҳий жараён дир. Ҳозирги **ахборот**нинг глобаллашуви ва интеграциялашуви жараёнида бу муаммо янада кескинлашмоқда.

Бугунги кунда “мафкуравий хуружларнинг пировард оқибати одамни ўзи туғилиб ўсган юрти ва халқидан тонишга, ватанпарварлик туйғуларидан маҳрум этишга ва ҳамма нарсага лоқайд бўлган шахсга айлантиришга қаратилганида намоён бўлмоқда”.¹ Лоқайд кимсалар эса тафаккур қуллигига маҳқум. У турли ёт таъсирларга осонгина берилади, ёвуз кучлар қўлида қуролга айланади. Ўсиб келаётган авлоднинг бундай ёвуз воситага айланиб қолмаслигини таъминлаш учун уларнинг тафаккурини, мантикий мушоҳадасини ўстириб бориш талаб қилинади. Қачонки, фарзандларимизда мустақил мушоҳада, эркин тафаккур, соғлом фикрлаш қобилиятини такомиллаштирсак, ўшандагина бундай таҳликали вазиятларнинг олдини олган бўламиз.

Мавзу: Орфография. Бўгин ва унинг турлари.

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
-------------------------	---

¹ Каримов И.А. Энг асосий мезон ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.: “Ўзбекистон”, 2009, 9-бет.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т.: “Маънавият”, 2007, 13-бет.

Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Муаммоли вазият”, “Тақдимот”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, тақдимот учун, флипчарт ва маркер.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади. 1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли вазият яратади.: “Куч-билим ва тафаккурда” эканлигини ҳаётий мисоллар ёрдамида исботланг, тақдимот тайёрланг.	Тинглашади, кўришади. Тинглашади, муҳокама қилишади, фикрлари тақдимотини тайёрлайдилар.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга “Тафаккур ва мушоҳада” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (1-илова) 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади(2-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (3-илова),	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, ёзади ва ўқиб берадилар
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Мустақил фикрлаш ўзи нима?” мавзусида ижодий иншо ёзиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.

1-илова

Тафаккур ва мушоҳада

Инсонга таҳлил ва тафаккур қобилияти берилганлиги — Аллоҳнинг буюк иноятидир. Ушбу инъом доимо Ҳақ йўлида истифода этилиши зарур. Демак, фақат ўзи таҳлил ва тафаккур билан эришган билимларига ишониб қолмай, ўзгалар билимини ҳам эътиборга олмоқ, ўзи ва ўзгалар билимини холис қиёслаб, ўз ҳавойи-нафсидан Ҳақ билими, яъни ҳақиқатни устун қўя билмоқ керак.

Инсоний билимлар бир нечта турга бўлинади:

а) ўзга инсонлардан етиб келган билимлар, яъни нақлий билимлар;

б) инсон ўз тафаккури билан етишган билимлар, яъни ақлий билимлар.

Инсоннинг ўзи мустақил эришган билимлари яна бир нечта турга бўлинади:

1) ҳаётни кузатаб ва таҳлил этиб ҳосил қилинган билимлар;

2) мантиқий билим, яъни билган нарсаларини ўзаро фикрий қиёслаш ва таҳлил қилиши орқали ҳосил қилинган билимлар;

3) амалий фаолият жараёнида ва ёки ўрганиши билан ҳосил қилинган малака ва кўникмалар шаклидаги билим.

Ушбу барча билим турларининг ўзаро мувозанатда сақланиши ниҳоятда муҳимдир. Яъни, биринчидан, мантиқий тафаккур натижасида эришилган назарий билим ва инсоннинг амалий фаолият жараёнида ҳосил бўлган амалий малака ва кўникмалари ўзаро уйғунликда олиб қаралиши мақсадга мувофиқ бўлса, иккинчидан, инсоннинг ўзи эришган ва ўзгалар ҳосил қилган билимлари ҳам уйғунлаштирилмоғи зарур.

Ўзгалар билими деганда яна икки гуруҳ билим назарда тутилади:

а) сизнинг атрофингиздаги, сиз билан жонли мулоқотга кириши мумкин бўлган инсонлар билими;

б) ўтмиш аجدодлар ва бутун инсониятдан манбалар орқали етиб келган билим;

Бу билим ҳам икки турга бўлинади:

а) ёзма матн ҳолидаги билимлар;

в) турли ашёларда муҳрланган амалий билим натижалари;

Бу икки билимни англаб етиш йўллари ҳам ўзига хос бўлади.

Демак, ҳар бир инсон ўзининг назарий ва амалий билимларини, ўзи ва ўзгалар ҳосил қилган билимларни, ўтмиш аجدодлар ва замондошлар билимларини, илохий китобларда хидоят учун берилган билимлар билан инсон тафаккури ҳосил қилган билимларни қиёслаб ва ўзаро уйғунлаштиришига ҳаракат қилиб борса, унинг адашув эҳтимоли камаяди ва бунда билимлар ишончлироқ бўла боради.

(“Миллий маънавиятимиз асослари”

китобидан олинди. 400-бет.)

2-илова

Матн мазмунига доир топшириқлар:

1. Назарий билим ва амалий билим тушунчаларни шархланг ва мисоллар келтиринг.

Грамматик топшириқлар

4. Матндаги сўзларни қайси орфографик тамойил асосида ёзилишига кўра тўрт устунга ажратиб ёзинг.

Фонетик тамойил	Морфологик тамойил	Анъанавий тамойил	Шаклий тамойил

5. Кирилл ва лотин алифбосига асосланган ўзбек орфографиясидаги фарқли жиҳатларни айтинг ва ёзинг. Матндан мисоллар келтиринг.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати алифбосига асосланган ўзбек орфографиясидаги фарқли жиҳатларни айтинг ва ёзинг. Матндан мисоллар келтиринг.

7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати (2006 йил, 5-жилдлик) дан ҳар бир ҳарфга оид нечта сўз берилганлигини сананг ва сонини дафтарингизга ёзинг. (бу топшириқ уй вазифаси сифатида

абодо
архақиқат,

тарихидан беҳабар халқ ғафлат уйқусидадир. Унинг онги-шуурини, қалбини ғафлат сояси ўраб олади. Бундай халқ қаёққа етакласангиз кетаверадиган ғофил оломонга айланади. Шунинг учун ҳам тарихни уйғотиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири сифатида эътироф этилмоқда.

Президентимизнинг: «Миллатнинг маданий савияси унинг ўз тарихига бўлган муносабати билан белгиланади», деганда юз карра ҳақ эдилар. Юртбошимиз тарихий онгни шакллантиришга Ватанимиз тарихига янгича ёндашиш, унинг турли жараёнлари ва во-қеаларига адолатли баҳо бериш, қадимги даврдан то бизнинг замонамизгача бўлган бой ўтмишимизни аниқ ёндашувлар асосида ўрганиш, тадқиқ этиш билангина эришиш мумкинлигини таъкидлайди.

Зеро, миллат. давлат, жамият тақдири ҳал бўлаётган паллада ўзликимизни англаш, маънавий илдизларимизни унутмаслик катта аҳамиятга эга. Шўро даврида тарихимиз атайлаб сохталаштирилганини эътиборга олсак, асл тарихимизни тиклаш орқали тарихий хотирани шакллантириш қонуний зарурият ҳамдир. Тарихни англаш нафақат бугунги куннинг муаммоларини ҳал қилишда, балки келажак учун ҳам катта аҳамиятга молик. Негаки, ўтмишни билмай туриб, ҳозирги давр моҳиятини билиш ва келажакдаги мақсад-муддаоларни тўғри белгилаш қийин.

Ҳаққоний тарихни билмасдан, уни фалсафий таҳлил қилмасдан, ўзликни англаш, юксак маданият. маънавият ва маърифатга эришиш мумкин эмас Тарихий ҳақиқатни тиклаш учун бизга мерос сифатида етиб келган манбаларни жиддий ўрганиб, ўтмишга янгича ёндашишимиз даркор. «Биз, — дейди И.А.Каримов, — ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан қуроллантиришимиз зарур. Тарихий хотираси бор инсон-иродали инсон. Такрор айтаман, иродали инсондир. Ким бўлишидан қатъий назар, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз ўтмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига олиш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди»¹.

Биз бугун она Ватани тақдирини тўла ўз қўлига олиб, ўз тарихини, буюк ўтмишини янгидан кашф қилиб, янгилаётган бахтли авлод кишилари сифатида тарих ва келажак олдида ўз масъулликимизни хотирадан чиқармаслигимиз керак.

Мавзу:Сўзларнинг морфем таркиби. Етакчи ва кўмакчи морфемалар Машғулотнинг технологик харитаси

Дарсинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
Дарс тури	Янги билим бериш,такрорлаш
Ўқув жараёнини	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “БОҚ”. Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.

¹ Каримов И.А. Адолатли жамият сари. Т.: “Ўзбекистон”, 1998, 38-39-бет.

амалга ошириш технологияси	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади. 1.3. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли савол билан мурожаат этади: Тараққиёт учун қай бири муҳим: ўтмишимиздан сабоқ олишми, ривожланган давлатлар тажрибасидан сабоқ олишми? Бунинг учун “БОҚ – барча омилларга қара” стратегияси қўлланади. (1-илова)	Тинглашади, кўришади. Тинглашади, муҳокама қилишади, барча омилларни ўрганиб чиқиб, ҳар иккиси муҳим эканлигини англаб етадилар.
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга “ <i>Тарихий хотира</i> ” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (2-илова) 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади(3-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (4-илова).	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, , ёзади ва ўқиб берадилар
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади. 3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Тарихий хотирани билиш келажакни башорат қилишдир” мавзусида ижодий иншо ёзиш	Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар берадилар. Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.

1-илова

“БОҚ” технологиясини қўллаш тартиби:

Ушбу усул идрокни кенгайтиришга қаратилган фаолият бўлиб, муайян муаммони ўрганишда, баҳолашда ва ечишда барча омилларни эътиборга олишни ўргатади. Шу орқали пировардида масаланинг тўғри ҳал этилишига олиб келади.

- Муаммонинг ҳар икки элементи алоҳида ўрганиб чиқилади ;

- ҳар бир элементни ташкил этувчи омиллар рўйхати тўғрисида ;

ТАРИХИЙ ХОТИРА

Тарихий хотира — инсон маънавиятининг ажралмас қисми, ўтмишни билиш, уни қадрлаш, ундан сабоқ олиш натижаси. Бу борада Президент Ислом Каримовнинг «Тарихий хотирасиз — келажак йўқ» номли асари катта аҳамиятга эга. Унда ўтмишига холис ёндашиш, уни қадрлашга алоҳида эътибор қаратилган. Зеро, тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди, уларни дилга жо этиб, бунёдкорлик ва яратиш йўлидан изчил боришга ундайди.

Буюк мутафаккир Беруний таъкидлаганидек, "ўтмиш келажакнинг калитидир". Уни билиш имконига эга бўлиш муҳим. Мустақиллик туфайли халқимиз тили, маданияти, урф-одатлари, анъаналари, қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўз тарихини билиш имконига эга бўлди.

Тарихни илмий ўрганиш натижалари ҳозирги Ўзбекистон замини жаҳон цивилизациясининг бешикларидан бири бўлганини кўрсатади. Бу қадимий маданият ўчоғидан кўплаб атоқли алломалар, сиёсатчилар, саркардалар етишиб чиққан. Жаҳон цивилизациясининг ривожига юртимизнинг салмоғи катта. Қадим замонларда қурилган мураккаб сув иншоотлари, шу кунгача қимматини йўқотмаган осори атиқаларимиз бу заминда азалдан деҳқончилик, ҳунармандчилик, меъморчилик ва шаҳарсозлик маданияти юксак бўлганидан далолат беради. Энг қадимги тош ёзувлар, битиклардан тортиб кутубхоналаримиз хазинасида сақланаётган тарих, адабиёт, санъат, сиёсат, ахлоқ, фалсафа, тиббиёт, математика, физика, кимё, фалакиёт, меъморчилик, деҳқончиликка оид минглаб асарлар бизнинг беқиёс маданий ва маънавий бойлигимиз, фаҳримиздир. Бундай катта маданий меросга эга бўлган халқнинг

келажаги ҳам порлоқ бўлиши аниқ.

Тарихий хотира қанчалик бой, мазмунли бўлса, халқ шунчалик уюшган, ҳамжиҳат, улугвор ишларни бажаришига қодир бўлади. Тарихий хотиранинг ўзига хос жиҳатларидан яна бири ўз ўтмишидан фахрланиш тўғрисида. Дунёда ҳудуди Ўзбекистондан бир неча марта катта бўлган баъзи давлатлар ҳам аҳолиси ўтроқ бўлиб яшашни бошлаган мозийнинг азалийлиги, ўнлаб шаҳарларининг тарихи 2500 йилдан ортиқроқ эканлиги билан гурурлана олмайди.

Бир сўз билан айтганда, тарих шундай манбаки, у инсоннинг ўзини англаши, жамият олдидagi бурчи, аجدодлар руҳи олдидagi маъсулиятини тўғри тушунишига, истиқболни тўғри белгилашига имкон беради.

Аждодларимиздан қолган мерос ҳар бир миллатнинг нафақат ўтмиши, шунинг билан бирга истиқболи учун ҳам куч, фидоийлик ва илҳом манбаи ҳисобланади. «Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш ҳаётдан жудо бўлиш демакдир»

(“Миллий гоя: тарғибот технологиялари ва атамалар лугати” китоби, 268-бет)

3-илова

Матн мазмунига доир савол ва топшириқлар

1. Тарихий хотирани акс эттирувчи атамаларни ёзинг.
2. Матндаги охириги фикр асосида мунозара ташкил қилинг.

4-илова

Грамматик топшириқлар

1. Матндаги биринчи хатбошини морфемаларга ажратинг. Ундош етакчи ва кўмакчи морфемалар сонини аниқланг.
2. Матндаги кўмакчи морфемаларни синтактик муносабат билдиришига кўра гуруҳланг ва жадвални тўлдиринг.

Синтактик билдирган	муносабат	Синтактик билдирмаган	муносабат

10-йўналиш

Мафқуравий иммунитетни шакллантириш

Мавзу: Кўшимчаларда маънодошлик, шаклдошлик ва зиддошлик ҳодисаси
Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	<p>Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.</p>	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Венн диаграммаси”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.		
Ишлаш босқичлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	<p>1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади. 1.2. Талабаларни фаоллаштириш ва фикрлаш жараёнини юзага келтириш учун ақлий ҳужум уюштиради: <i>Тана соғломлиги организмнинг иммунитетни қай даражада эканлигига боғлиқ. Фикр соғломлиги-чи?</i></p>	<p>Тинглашади, кўришади. Тинглашади. муҳокама қилишади</p>
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	<p>2.1. Экранга “<i>Мафқуравий иммунитет</i>” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (1-илова) 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади. Бу жараёни “Венн диаграммаси асосида ташкил этади.”(2-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (5-илова)</p>	<p>Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади.</p>
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди. 3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради Саволлар</p>

	3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Жаҳолатга қарши маърифат билан...” мавзусида ижодий иншо ёзиш	берадилар. Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.
--	---	--

1-илова

МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТ

Мафкуравий иммунитет— шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамиятни турли зарарли гоъвий таъсирлардан ҳимоялашга хизмат қилувчи тизим.

Иммунитет тиббий тушунча бўлиб, у организмнинг доимий ички муайянлигини сақлашга, турли ташқи таъсирлардан, инфекциялардан ҳимоя қилишга қодир бўлган реакциялар мажмуини ифодалайди. Соддароқ қилиб айтганда, иммунитет - организмнинг ўз-ўзини турли касалликлардан ҳимоя қила олиш қобилиятидир.

Мафкуравий иммунитетнинг ўзига хос хусусиятлари сифатида қўйидагиларни ажратиш мумкин. Биринчидан, инсоннинг умумий иммунитет тизими туғма бўлса, мафкуравий иммунитет шакллантириб борилади. Иккинчидан, у ҳар бир авлод учун алоҳида хусусиятга эга бўлади. Учинчидан, иммунитет тизими шакллангандагина жамиятда мафкуравий дахлсизлик таъминланади.

Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи элементи билимдир. Аммо билимларнинг ҳам тури кўп. Масалан, буюк давлатчилик шовинизми ёки агрессив миллатчилик мафкураси тарафдорлари ҳам муайян «билим»ларга таянадилар. Шундай экан, мафкуравий иммунитет тизимидаги билимлар объектив бўлиши, воқеликни тўғри ва тўлиқ акс эттириши, инсон маънавиятининг бойиши, халқ ва жамият тараққиётига хизмат қилиши лозим. Улар ўз моҳият эътиборига кўра, Ватан ва миллат манфаатлари билан узвий боғлиқ бўлмоғи керак.

Мафкуравий иммунитет тизимининг иккинчи асосий элементи ана шундай илгор билимлар замирида шаклланадиган баҳолар, қадриятлар тизимидир. Зеро, билимлар қанчалик объектив ва чуқур бўлса, унинг замирида юзага келган баҳолар, қадриятлар ҳам шунчалик мустаҳкам бўлади. Бир сўз билан айтганда, қадриятлар тизими мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва зарарли гоълар йўлида мустаҳкам қалқон бўлиб хизмат қилади.

Аммо билимлар ва қадриятлар тизимининг ўзи мафкуравий иммунитетнинг моҳиятини тўлиқ ифода эта олмайди. Зеро, бу икки элемент мафкуравий иммунитетнинг учинчи муҳим элементи, яъни ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий ва маърифий соҳалардаги мақсадлар тизими билан боғлиқ. Бундай аниқ мақсадлар

tizimi бўлмас экан, инсон, миллат ёки жамият, гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги мафкуравий тазйиқларга бардош бериши амримаҳол.

(“Миллий гоё: тарғибот технологиялари ва атамалар лугати” китоби, 191-бет)

2-илова

“ВЕНН диаграммаси” ни қўллаш тартиби:

Ушбу усул таққослаш, фарқлаш ва умумлаштириш каби мантиқий амалларни қўллаш орқали амалга ошириладиган фаолият бўлиб, муайян муаммони ўрганишда қисмларни зидлаш ва қиёслаш орқали умумий ва хусусий жиҳатларини аниқлашни ўргатади.

- Шароитга кўра кичик гуруҳларга бўлининг;
- “тиббий иммунитет” ҳамда “мафкуравий иммунитет” тушунчалари юзасидан мавжуд билимларингизни ўзаро ўртоқлашинг;
- ҳар икки тушунчанинг ўзига хос алоҳида хусусиятларини белгиланг ;
- ҳар иккала тушунча учун умумий бўлган жиҳатларни белгиланг ;
- умумий ва хусусий жиҳатларни қиёсланг ва хулоса чиқаринг.

3-илова

Грамматик топшириқлар

1. Олд қўшимчалар қандай сўз туркумларига қўшилади. Мисоллар келтиринг

2. Матндаги сўз ясовчи қўшимчаларни аниқлаб ва гуруҳларга ажратинг.

3. Ўзбек халқ мақолларидан зид маъноли қўшимчалар қўлланишига доир мисоллар топинг.

4. Мавзуга оид тушунчаларни акс эттирувчи бошқотирма тайёрлаб келинг.

5. Матндан шаклдошлик хусусиятига эга бўлган қўшимча мавжуд бўлган сўзларни топинг. Ўзингиз унинг шаклдошлигига мисол топинг. Мисол, билим-сўз ясовчи; китобим- эгалик қўшимчаси,

11-йўналиш

Ўқувчиларда нафосат туйғусини камол топтириш

Мавзу: Қавс, кўп нуқта ва тире. Уларнинг қўлланиши

Тарбия узлуксиз давом этадиган кенг тармоқли жараён ҳисобланади. Нафосат тарбияси ҳам юксак маънавиятли баркамол шахс тарбиясининг зарурий узви ҳисобланади. Маълумки, инсонларни маънавий етукликка кўтаришда, тафаккурини чархлаш, дунёқарашини теранлаштиришда, қалбини завқ-шавққа тўлдириш, уларнинг нурли келажакка бўлган умид ва ишончини мустаҳкамлашда адабиёт ва санъат ҳамиша асосий ўрин тутиб келади.

Инсон тафаккури ва тажрибасининг боқий хазиналари минг йиллар оша сўзда жамланади ва абадул-абад яшайди.

“Инсонни, унинг маънавий оламини кашф этадиган яна бир қудратли восита борки, у ҳам бўлса, сўз санъати, бадиий адабиётдир. Адабиётнинг инсоншунослик деб, шоир ва ёзувчиларнинг эса инсон руҳининг муҳандислари деб таърифланиши бежиз эмас, албатта”². Чиндан ҳам юксак маънавиятли шахсни тарбиялашда адабиёт ва санъатнинг бекиёс ўрни бор. Бадиий асарлардан олинган таассурот, кечинмалар ўқувчи қалбини мусаффо қилади, дид-фаросатини ўстиради, гўзалликка ошно этади, энг муҳими, ҳаётга муҳаббат уйғотади.

Мавзу: Қавс, кўп нуқта ва тире. Уларнинг қўлланиши Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш
Ўқув жараёнини амалга ошириш	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Тақдимот”. Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш. Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, тақдимот учун флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.
технологияси	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.

² Ислон Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: “Маънавият”, 2008, 136-бет.

Ишлаш босқичлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	<p>1.1. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади</p> <p>1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли савол билан мурожаат этади: <i>Санъат ва адабиётсиз жамият бўлиши мумкинми? Сиз уни қандай тасаввур этасиз? Тақдимот тайёрланг.</i></p>	<p>Тинглашади, кўришади.</p> <p>Ўйлашади, муҳокама қилишади, муносабат билдиришади,</p>
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	<p>2.1. Экранга “<i>Санъат ва адабиёт-нафосат тарбиясининг асоси</i>” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (1-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади(2-илова)</p> <p>2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (3-илова)</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади.</p> <p>Топшириқларни бажаришади, ёзади ва ўқиб берадилар</p>
3-босқич. Яқуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Санъатсиз ҳаёт ваҳшийликдир” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>

1-илова

Санъат ва адабиёт-нафосат тарбиясининг асоси

Нафосат уйғунликка асосланади, шу сабабли маънавий тарбиянинг энг таъсирчан воситасидир. Нафосат туйғуси инсонга адабиёт ва санъат воситасида синдирилади. Санъат асарлари инсонга ҳам ибрат, ҳам ақл, тафаккур, ҳам туйғу, ҳис-ҳаяжон, ҳам тимсоллар воситасида таъсир этади. Мумтоз санъат асари эса Борлиқ ҳақиқати ҳақида уйғун тасаввур бера олади. Асли шунга эриша олмаса, у мумтоз санъат эмас. Илмий истеъдод ва бадиий истеъдод бошқа-бошқа нарсалар, аммо тарихдан маълумки, улуг санъаткорлар ва буюк алломалар фақат бир томонлама истеъдод эгалари бўлишган эмас.

Агар мантиқий тафаккур ҳар бир нарса-ҳодисани қисмларга ажратиб илмий

тушунчалар ёрдамида таҳлил қилишига уринса, бадиий тафаккур воқеликни яхлит уйғунликда идрок этишига уринади. Бунинг учун турли рамзлар, тимсоллар, ишора ва ташибеҳ (ўхшатиш)лардан фойдаланади. Бадиий тил рамзу ишоралар тилидир. Агар илм тилини мутахассисларгина тушунса, бадиий ижод маҳсули кўпчиликка тақдим этилади. Бадиий тафаккур яратган дунё санъат дунёсидир. Илм фақат инсон ақлига мурожсаат қилса, ҳақиқий санъат асари инсоннинг ҳам ақли, ҳам туйғуларини жунбушига келтиради. Шу сабабдан санъатнинг илмдан қамрови кенгроқдир. Санъаткор файласуф сингари воқеликни илмий изоҳлашга уринмайди, балки унинг муайян талқинини яратиб, уни ўзгаларга беихтиёр юқтириш йўлидан боради. Санъатнинг таъсир кучи ундаги тимсолий тафаккур қудратидандир.

Санъат, жумладан, бадиий адабиёт ўзликни англаб этишининг мустақил бир йўлидир.

Санъат турлари беҳисоб, уларнинг ҳар бири воқеликда мавжуд муайян имкондан фойдаланади. Ҳайкалтарош тошни "жонлантиради", мусаввир ранглар товланишини ишга солади, муסיқа санъати қадимгилар ишончига кўра, инсон туйғуларига, бевосита коинот уйғунлигига олиб кирувчи восита ҳисобланади. Аммо бадиий тафаккурнинг энг қудратли ва имкониятлари чексиз воситаси бадиий сўздир.

Инсон хатти-ҳаракат, имо-ишора билан ҳам кўп нарсани тушунтира олади. Аммо барибир сўз, инсон учун ахборот алмашувининг бош воситасидир. Санъатни ҳам ахли башарнинг ўзига хос ахборот алмашув воситаларидан бири деб қарасак, сўз санъати ушбу бадиият дунёсида алоҳида мавқега эгадир.

Адабиёт инсон тафакқурининг, маънавиятининг асоси ва бош озиғидир. Чунки унда ҳаёт акс этади. Аммо ўз ҳолича, кўзгудагидек эмас, балки муаллиф мақсадига бўйсуниб, унинг нигоҳи орқали сизга кўринади. Адабий асар кўз олдингиздан кечаётган айқаш-уйқаш ҳодисалар гирдобини маълум маъно тизимига жойлаб, ундан сизнинг кўзингизга, онгингизга маъно, мазмун чиқариб беради.

Эндигина ҳарфни ҳарфга уриштириб китоб ўқишига ўрганган беш-етти ёшли бола теварак-атрофдаги ҳаётни қандай таҳлил қилиб, тўғри хулосалар чиқара олади? Бунинг учун унга ким ёрдам беради? Албатта, биринчи навбатда, она ва отаси, опа-акалари, тарбиячилари, атроф-муҳитдаги инсонлар таъсири бўлади. Бироқ, ушбу инсонлар кўрсатадиган таъсир, улар гапирадиган гаплар ўз навбатида уларнинг онг ва савия даражасига, уларнинг ўзи ҳаётни қандай тушунишига боғлиқ. Китоб эса, агар арзигулик китоб бўлса, маълум маънода, умумбашарият тажрибаси асосида ёзилган, ҳаётнинг бир қиррасини бола учун тушунарли усулда умумбашарият маънавий олами кўзгуси орқали хайрли бир ният сари йўналтириб акс эггирган бўлади. Мана шу

маънода адабиётни инсон маънавий дунёсининг шаклланишидаги илк ва озиқ восита дея оламиз.

Ёшлигидан китоб ўқишга ўрганган одам одатда фалсафий, сиёсий, диний адабиётдан бошламайди, аввал бадиий адабиёт намуналари билан танишади. Агар бошқа бирор тур адабиёт кўлига тушганда ҳам, табиийки, бола тафаккури билан уни тушунишга қодир бўлмайди. Бадиий асар ундай эмас, у етти яшардан етмиш яшаргача ҳаммага тушунарли, ҳамма ҳам ундан ўз фахм — фаросатига лойиқ бир хисса чиқара олади. Адабиёт — ибрат мактаби, меҳр парваришидир. Мумтоз адабиёт Борлиқ ҳақиқатининг ботиний жиҳатини зоҳирий тимсоллар воситасида мажозий баён этиш қудратига эга.

(“Миллий маънавиятимиз асослари”

китобидан олинди.402-бет)

2-илова

Матн мазмунига доир савол ва топшириқлар

1. “Санъатга бахш умрнинг сўнгсиз мўъжизаси бор...” Нега?
- 2.Бадиий адабиётнинг шахс тарбиясидаги ўрнини қандай баҳолайсиз?
- 3.Ушбу чизмани шарҳланг ва ёзинг.

	→		→	
Маънавият		санъат		шахс
4. Матндаги кўп нуқта келтирилган ўринларга диққат қилинг.Тиниш белгининг қўлланилиш сабабини изоҳланг. Фикрни давом эттиринг.

3-илова

Грамматик топшириқлар

1. Чизикча ва тиренинг умумийлик ва хусусийлик жиҳатларини сананг. Берилган матндан мисоллар келтириш орқали изоҳланг.
- 2.Адабиёт-ҳаёт ойнасидур. Ушбу гапда тиренинг қўлланилиши ҳақидаги фикрингиз.
- 3.Матндаги қавсларнинг қўлланилиш сабабини тушунтиринг.
- 4.Адабиёт-атомдан кучлими? Қаҳҳорнинг бу фикрини ҳаётий мисоллар орқали исботланг. “Унинг кучини ўтин ёришга

12-йўналиш

Соғлом турмуш тарзи маданиятини шакллантириш

Мавзу: Қўштирноқ, икки нуқта ва нуқтали вергул. Уларнинг қўлланиш ўринлари

Соғлом авлод – соғлом келажак пойдевори.

“Инсон баркамоллигини кўрсатувчи, турли истаклардан юқори турувчи мақсадлар тўртта: тан соғлиги, туйғулар соғломлиги, нарсаларни идрок этишга бўлган қобилият соғломлиги, интилишга бўлган қобилият соғломлиги”¹.

Мавзу: Қўштирноқ, икки нуқта ва нуқтали вергул. Уларнинг қўлланиш ўринлари

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Тушунчалар таҳлили”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
Ишлаш босқичлари вақти	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзунини ҳамда машғулотнинг мақсадларини айтади 1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли савол билан мурожаат этади: Фикр соғломлиги деганда нимани тушунасан?	Тинглашади, кўришади. Фикрлайдилар, муҳокама қилишади, муносабат билдиришади

¹ Форобий А.Н. Фозил одамлар шаҳри. Т.: Абдулла Қодирий номидаги “Халқ мероси” нашриёти, 1993, 134-бет.

<p>2-босқич. Асосий (55 дақиқа)</p>	<p>2.1. Экранга “Соглом турмуш тарзи” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (1-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар асосида “Тушунчалар таҳлили” технологияси амалга оширилади.(2-илова)</p> <p>2.3.Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (3-илова)</p>	<p>Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, ёзади ва ўқиб берадилар</p>
<p>3-босқич. Якуний (10 дақиқа)</p>	<p>3.1. Мавзу бўйича якунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Менинг кун тартибим” мавзусида ижодий иш ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Ижодий иш мавзусини ёзиб оладилар.</p>

1-илова

Соглом турмуш тарзи

Юртбошимиз И.А.Каримов:...фарзандларимиз соглом негизда шаклланган дунёқараши ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга уларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона кўринишидаги таъсирига бардош бериши амримаҳол, деган эди.

Ёшларда соглом турмуш тарзи босқичларининг шаклланиши жараёнларини илмий таҳлил қилиши натижасида уни икки ўзаро боғланган таркибий қисмга ажратиши мумкин, биринчиси - маънавий-мафкуравий соглом турмуш тарзи, иккинчиси - тиббий-жисмоний соглом турмуш тарзи.

Ёшларнинг маънавий-мафкуравий соглом турмуш тарзи таркибида қуйидаги масалалар ўз аксини топади:

- ёшларни фуқаролар сифатида англаш, уларни фуқаролар сифатида тарбиялаш ва вояга етказиш, фуқаролик ҳисси ва кўникмаларини ижтимоий-сиёсий қўллаб-қувватлаш;

-ёшларда мустақиллик мафкураси ва миллий истиқлол зояларига, демократик қадриятларга эътиқодни шакллантириши, фуқаролик жамиятида яшаши кўникмаларини тарбиялаш, инсон ҳуқуқларини ҳурматлаш ва тан олиши, ватанга садоқат ва унинг такомили учун сидқидилдан хизмат қилиши руҳиятини бунёд қилиши;

- ёшларда интеллектуал салоҳият миллат генофондининг асл бойлиги

эканлигини англаш, билимларни эгаллашга чанқоқлик ва истеъдодларни тан олиш тафаккуруни шакллантириш, дунё ривожини янги технологияларни эгаллаш ва ташиқ қилишга қодир инсоний заҳираларни талаб қилиши билан боғлиқлигини тушуниш ва унга тайёрлик йўлидан боришга ҳар томонлама тайёрлаш;

- ёшлар онгида миллий қадриятлар ва урф-одатларнинг, умумбашиарий ва умуминсоний мезонларнинг уйғунлик ва бир-бирини тўлдирган ҳолда тарбияланишига эришиш, ёшларнинг дунё иқтисодий, сиёсий ва маънавий муҳитига ўз ақидалари асосида интеграциялашувини таъминлаш, ёшларда ўз миллий дахлдорлигидан гурур тафаккуруни кучайтириш ва қатъийлаштириш;

ёшларни демократик - фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат, амалга оширилаётган ислохотлар моҳияти бўйича билимларини мунтазам ошириб бориш, улар ҳуқуқий саводхонлигини таъминлаш, улар ҳуқуқларининг амалийлигига эришиш;

- ёшларни ҳар турли мафкуравий ёт гоялар, хусусан, диний ақидапарастлик, ислом экстремизми ва радикализми, терроризм, "рангли инқилоблар", "сунъий демократиялар" каби бузғунчилик тафаккуридан озод қилиб тарбиялаш, барча мавжуд ёт гояларнинг гаразли мақсадларини фош этиш ва ўсиб келаётган авлод онгига сингдириш, улардан ўз миллий мафкураси ва миллий манфаатларини асраш ва ҳимоялаш тафаккуруни шакллантириш.

Ёшларнинг тиббий-жисмоний соғлом турмуш тарзини таъминлашнинг қўйидагича белгилаш мумкин:

"соғлом инсон - соғлом ота-она, соғлом ота-она - соғлом авлод, соғлом авлод - соғлом фуқаролар, соғлом фуқаролар - соғлом давлат, соғлом давлат - баркамоллик ва тараққиёт" гоясини ёшлар онгига кенг ва чуқур, илмий-назарий асосланган ҳолда сингдириш, улар тафаккурида ўз саломатлигига масъулиятли ёндашувни вужудга келтириш, "саломатлик - туман бойлик, саломатлик - келажак гарови" эканлигини кенг тарғибот қилиш;

-жисмоний тарбия ва спорт турлари билан мунтазам шугулланишни кенг тарғиб этиш, ёшларнинг жисмоний, тиббий ва руҳий саломатлигини таъминлашга эришиш, улар тафаккурида жисмоний тарбия, спорт ва тиббий саломатликка эътибор ҳисларини шакллантириш;

-соғлом турмуш тарзини шакллантиришида оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлигига эришиш, турли давлат ва нодавлат ташиқлотларининг ҳамкорлик фаолиятларини йўлга қўйиш, мазкур ҳамкорликдан ёшлар манфаатларининг таъминланишига эришиш;

-ёшлар онгида меҳнат қилиш ва дам олишнинг рационал меъёрларининг

мавжудлиги ва унга риоя қилишининг инсон саломатлиги учун аҳамияти, рационал овқатланиш меъёрлари ва маданияти, инсоннинг ўз саломатлигига муносабати борасидаги билим ва кўникмаларнинг шаклланишига эришиши;

-инсон саломатлигига таъсир этувчи экологик вазиятларнинг ижобий ва салбий оқибатларига нисбатан онгли муносабатни шакллантириши, экологик танг вазиятлардан ўз саломатлигини асраш кўникмалари ва билимларини ёшлар ичида тарғиб қилиши, экологик вазиятларни тўғри баҳолаш кўникмаларини шакллантириши орқали ёшларнинг ўз тупроғи ва Ватани тақдири олдида масъулиятли муносабатини шакллантириши;

-оила муқаддаслиги тамойили асосида ёшлар тафаккурида оилавий муносабатларга тайёрликнинг педагогик-психологик асосларини бунёд қилиши, уларнинг мустақил яшаш кўникмаларини ривожлантириши, оилани эъзозлаш, уш асраб-авайлаш, оилавий муносабатларда оилавий маданият тамойиллари, оиладаги соғлом турмуш тарзи қадриятларининг кенг илдиз отиши учун халқ ваа ёшлар менталитетига кенг кириб бориши;

-ёшларга қаратилган турли тиббий таҳдидлардан асраш (наркомания, токсикомания, ОИТС ва юқумли жинсий касалликлар), зарарли одатлар (ичкиликбозлик, кашандалик)лардан муҳофаза қилиши мақсадида ёшлар ичида кенг тарғибот ва таълим юритиши.

Шундай қилиб, соғлом турмуш тарзи билан алоқадор бўлган мезонлар тиббий кўрсаткичларни ҳам, жисмоний кўрсаткичларни ҳам, психологик ва руҳий кўрсаткичларни ҳам, шу билан бирга, инсон ички маданияти ва маънавияти билан боғлиқ ҳолат ҳамда унсурларни ҳам ўзида мужассам этади. Шу боис, соғлом турмуш тарзи доирасидаги тушунча жамиятдаги яратилган шарт ва шароитлардан ташқари инсоннинг ўз саломатлигига нечоғли масъулият билан ёндашиши ва эътиборлилиги мезонларини ҳам ўз мазмунига қамраб олади.

(Журналдан)

I-илова

“Тушунчалар таҳлили” технологиясини ўтказиш тартиби

Ушбу усул кичик гуруҳларда олиб бориладиган фаолият тури бўлиб, муайян матндан асосий таянч тушунчаларни ажрата олиш ва уларни аҳамияти, муҳимлиги ва мазмуни даражасига кўра муайян кетма-кетликда тартиблашга ўргатади.

- Бу интерфаол технология талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий, таҳлилий ва аниқ мантиқий фикрлашларини муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўз ғоялари,

Грамматик топшириқлар

- 1.Қўштирноқ қачон ва қай ҳолатда қўлланилади?
- 2.Матндан (;) қўйилган ўринларни топинг ва ишлатилиши сабабини изоҳланг.
- 3.Матнда қўлланилган (:) белгисини топинг ва ишлатилиш сабабини тушунтиринг.
- 4.Матнда қўлланилган қўштирноқларнинг вазифасини тушунтиринг.
- 5.Матннинг биринчи хат бошидаги фикрга муносабатингизни билдиринг, тиниш белгиларининг қўлланилишига диққат қилинг, шарҳланг.

Ҳуқуқ – демократик жамиятда фуқаро эркинликларининг меъёридир. Президентимиз айтганларидек, ҳуқуқ ҳаётимизнинг ажралмас қисми бўлишига эришишимиз керак.

Мавзу: Ўзбек тилининг янги имло қоидалари.

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Инсерт”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
Ишлаш босқичлари вақти	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Мавзуни ва дарс машғулотининг мақсадини айтади 1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва мавзуга эътиборини қаратиш учун видеотренинг ўтказилади. Видеолавҳа ўз ҳуқуқини билмаганлиги сабабли муаммоли вазиятларга дуч келган ёшлар ҳақида бўлиши лозим. Агар видеотренинг ўтказиш учун имконият бўлмаса газета ёки журналлардаги мавзуга оид мақолалардан фойдаланиш мумкин. Сўнгра видеолавҳа “МСТ” усулида таҳлил қилинади. (1-илова)	Тинглашади, кўришади. ўйлашади, муҳокама қилишади, бир-бирининг фикрига муносабат билдиришади
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга “ <i>Ҳуқуқий маданият</i> ” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (2-илова) 2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади (3-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (4-илова),	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва

		ўқиб берадилар
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Талабанинг ҳуқуқ ва бурчлари” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>

1-илова

“МСТ(муаммо, сабаб, таклиф)” усулини ўтказиш тартиби

Ушбу усул кичик гуруҳларда олиб бориладиган фаолият тури бўлиб, муайян вазиятни мустақил баҳолай олиш, муаммони топиш, сабабларини аниқлаш ва қисқа вақт ичида ечимини мустақил излаш ва топишга ўргатади. Шу билан бирга, жавоб тақдимоти даврида фикрни аниқ, изчил, лўнда ва мантиқли баён этишга ўрганадилар.

- Талабалар шароит ва истакка асосан кичик гуруҳларга ажратилади;
- Ҳар бир гуруҳ берлиган вазиятдан ўзлари муаммо сифатида белгилаган жиҳатларни аниқлаб, ёзадилар;
- ҳар бир аниқланган муаммонинг остига уни келтириб чиқарган сабабларни ёзадилар;
- сўнггида эса ушбу муаммони ҳал қилиш ва уни юзага келтирган сабабларни бартараф этиш юзасидан таклифларини берадилар ва жавоб тақдимотини ўтказадилар;
- ўқитувчи гуруҳлар фаолиятини берилган вазиятдаги бош муаммоларни қай даражада тўғри белгилаганлиги, сабабларни қанчалик тўғри топганлиги ва берган таклифларининг самарадорлигига кўра баҳолайди;

- энг асосийси барча беллиган таклифлар

асосий таркибий қисмларни ўз ичига олади:

1. Давлат томонидан халқ ва жамоат бирлашмалари нуқтаи назарларини ҳам ифодаловчи ҳуқуқий сиёсатнинг ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши. Бу сиёсат даврнинг руҳини ҳуқуқда ифодалаш лозим. Масалан, мустақиллик ва бозор муносабатлари билан боғлиқ масалалар ва вазифалар ҳуқуқий сиёсатдаги бош йўналишлардандир.

2. Юксак даражада ривожланган юридик фанларнинг мав-жудлиги ҳуқуқий маданиятнинг муҳим қисмидир.

3. Кенг ва фаол ҳуқуқий онг ҳуқуқий маданиятнинг бир қисми бўлиб, у давлат ва ҳуқуқий воқеликлар ҳақидаги гоялар, қарашлар, ҳис-туйғулар, фикрлар, кайфиятлар тизимидир. Ҳуқуқий онгда ҳуқуқий руҳият ва ҳуқуқий мафкура жиддий ўрин тутлади.

4. Ҳуқуқий маданият — бу инсонларнинг давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги муҳим билимларни эгаллаб олиш даражасидир.

5. Илгари эришилган ва тўпланган барча ҳуқуқий тажриба, ҳуқуқий ёдгорликлар ва уларнинг оммага тарқатилиши ҳуқуқий маданиятга киради.

6. Амалдаги меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар: Конституция, қонунлар, кодекслар, фармонлар, қарорлар ва бошқа ҳуқуқий манбалар ҳуқуқий маданиятнинг асосини ташкил этади.

7. Ҳуқуқ ижодкорлиги маданияти, ҳуқуқ меъёрларини яратилиши масаласи, юридик техника даражаси, масалан, де-путатлар ва аппарат хизматчиларининг ҳуқуқий билимлари, дунёқараши, ҳуқуққа ёндашуви қанчалик юқори ва ҳолисона бўлса, ҳуқуқий маданият ҳам шунчалик юксак бўлади.

8. Ҳуқуқни амалга ошириши ишларининг ташкил этилиши қанчалик юқори бўлса, у ҳуқуқий маданиятга ҳам ўз ижодий таъсирини кўрсатади ва аксинча.

9. Ҳуқуқий маданиятнинг яна бир қисми — ҳуқуқни амалга оширувчи давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ меъёрлари талаблари даражасида ҳамда доирасида ўз ҳуқуқи, бурчларини бажариши, уларни англаб олишидир.

10. Мамлакатнинг давлат ва жамият ҳаётидаги қонунчилик даражаси, ҳаммининг қонун ва суд олдида тенглиги ҳуқуқий маданиятнинг ажралмас қисмидир.

Ҳуқуқий маданиятни мунтазам бойитиб бориши учун изчил ҳуқуқий тарбия ишларини олиб бориши лозим. Бу йўналишда қуйидагилар ўта муҳим аҳамият касб этади: юксак малакали суд-адлия кадрларини тайёрлаб бориши; барча ўқув юртларида, мактабларда ҳуқуқ ҳақидаги билимларни ўргатиши-ўрганиши, мазкур фанлардан имтиҳонлар жорий этиши, радио, телевидение, вақтли матбуотда ҳуқуқий билимларни кенг тарғиб ва ташвиқ қилиши; аҳолининг, мустақил равишда, ҳуқуқий билимларни

ўрганиши мақсадида қонун ҳужжатларини мунтазам чоп этиб бориши; суд, прокуратура, милиция органларининг иш тажриба-сини оммалаштириб бориши; адлия ва ҳуқуқшунослик фанларини ривожлантириши, ошкораликни таъминлаш; бошқа давлатларнинг ҳуқуқий тажрибасини ўрганиши ва улардан фойдаланиши; бадиий адабиётда, санъатда ҳуқуқий билимларни тарқатиши; ҳуқуқий хулқни рағбатлантириши. Хуллас, ҳуқуқий маданият инсон маданиятининг муҳим қисми, унинг билан ўзаро боғлиқдир.

Ҳуқуқий маданият тарихан аста-секин шаклланган ижтимоий воқеа бўлиб, ҳозирги даврда илғор ҳуқуқий давлат-ларнинг ва уларнинг фуқароларининг зарурий хислати ва тараққиёт омилига айланди. Илғор мамлакатлар бу борада сезиларли ютуқларга эришдилар ва уларнинг ҳар бир фуқароси ҳар бир масалада қонунларга суяниб иш олиб боради, ўз ҳақ ва ҳуқуқлари давлат ёки айрим шахслар томонидан бузилган тақдирда, уларнинг даражаси ва мавқеидан қатъи назар, суд орқали адолатли ечимга эришади.

*(“Миллий гоё: тарғибот технологиялари
ва атама-лар лугати” китоби, 346-бет)*

3-илова

Матн мазмунига оид топшириқлар

1. Шахс маънавиятини шакллантиришда ҳуқуқий маданиятнинг ўрни қандай?
2. Ҳуқуқий маданиятнинг ривожланганлик даражаси нималарда акс этади?
3. Ҳуқуқий маданият даражасининг мамлакат тараққиётига таъсири хусусида нима дея оласиз?
4. “Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида”ги қонуни қабул қилинишига қандай зарурийятлар сабаб бўлди? Фикрингизни айтинг, сўнгра юртбошимизнинг “Юксак маънавият-енгилмас куч” асаридаги (86-бет) бу борада билдирган фикрларини ўқиб, билимингизни мустаҳкамланг.

4-илова

Грамматик топшириқлар

1. Ажратиб кўрсатилган сўзларнинг лотин ёзуви ва кирилл ёзувидаги шаклини ўзаро қиёсланг. Фарқли томонларини айтинг.

14-йўналиш

Ўқувчиларда иқтисодий саводхонликни шакллантириш

Мавзу: Қўшиб ва ажратиб ёзиш. Чизиқча билан ёзиш ва кўчириш қоидалари.

“Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт кўп жиҳатдан одамларнинг иқтисодиётга оид билимлар билан қуролланишига, иқтисодий идрок кучига боғлиқ бўлиб қолди”¹. Чиндан ҳам жаҳон ҳамжамиятида муайян давлатнинг тутган ўрни унинг иқтисодий салоҳияти ва қудратига кўп жиҳатдан боғлиқ эканлиги ҳеч кимга сир эмас.

Иқтисодий тарбия кишининг фаолияти ва маданиятини белгиловчи жараён бўлиб, у шахснинг жамиятда ўз ўрнини топишида муҳим роль ўйнайди. Иқтисодий тарбия нафақат ўз мулки, балки жамият мулкига нисбатан ҳам тежамкорлик ва бунёдкорлик ва масъулият ҳиссини тарбиялашга йўналтирилиши лозим. Шу билан бирга иқтисодий тарбия ахлоқий тарбия негизида амалга оширилса, ўқувчиларда халқимизнинг асрлар давомида шаклланган ўзига хос одоби, урф-одатлари, қадриятлари, инсоф, иймон, виждон, диёнат, адолат, ҳалоллик ва поклик каби фазилатларини сингдириш ҳам осонлашади. Чунки иқтисодий саводхонлик муайян касб ва шахсга хос хусусиятларнинг ўзига хос умумлашмасигина эмас, балки инсоннинг ички рухий ҳолатидир. Ўқувчи иқтисодий саводхонликка эришиш жараёнида билим ва малакаларни чуқурлаштиришга, ўз шахсий фазилатларни такомиллаштиришга даъват этилибгина қолмай, балки инсон турмушининг бирламчи масалаларига эътиборини қаратади, ўзида ижтимоий-иқтисодий тажрибани жамлашга интилади. Шунинг учун ҳам бугунги глобаллашув шароитида ўқувчиларнинг иқтисодий саводхонлигини юксалтириб бориш замон нуқтаи назаридан ҳам долзарб вазифадир.

¹Каримов И.А. Бунёдкорлик – фаровон ҳаёт асоси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IV сессиясида сўзлаган нутқи // Ўзбекистон овози. 1995 йил, 26 декабрь.

Мавзу: Кўшиб ва ажратиб ёзиш. Чизиқча билан ёзиш ва кўчириш қодалари.

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	<p>Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини синдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.</p>	
Дарс тури Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Янги билим бериш, такрорлаш	
	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Инсерт”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш.	
	Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
Мавзуга кириш (15 дақиқа)	<p>1.1. Мавзу ҳамда машғулотнинг мақсадини айтади.</p> <p>1.2. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш “Бепул, арзон, қиммат” мавзусида мунозара ўтказилади. Мунозара учун саволлар(1-илова)</p>	<p>Тинглашади, кўришади.</p> <p>ўйлашади, муҳокама қилишади, бир-бирининг фикрига муносабат билдиришади.</p>
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	<p>2.1. Экранга “<i>Иқтисод одоби</i>” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (2-илова)</p> <p>2.2. Матн мазмуни юзасидан фикрлашга йўналтирувчи савол ва топшириқлар билан мурожаат этади(3-илова)</p> <p>2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (4-илова),.</p>	<p>Кўришади, тинглашади.</p> <p>Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади.</p> <p>Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва ўқиб берадилар</p>
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича якунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Иқтисодий ислохотлар - тараққиёт мезони” мавзусида реферат ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун реферат мавзусини ёзиб оладилар.</p>

“Бепул, арзон, қиммат” мавзусида мунозара учун саволлар

1. «Бепул, арзон, қиммат», сиз бу сўзларни қандай тушунасиз?
2. Сиз учун бепул бўлган нарсаларнинг баҳоси борми? Ўзингиз тахсил олаётган академик лицей мисолида тушунтиринг.
3. Бепул нарсани асраш - авайлаш керакми? Нима учун?
4. «Меники» ва «Бизники» тушунчаларининг баҳога қандай алоқаси бор? Қайси бири қимматроқ?
5. Сизнинг таълим муассасангиз қанча туради? Бу ерда сиз бепул фойдаланаётган нарсалар: ўқув хоналари, спорт жиҳозлари, кутубхона, компьютерларнинг баҳоси қанча?
6. Сиз таълим муассасангиздаги талабалар учун бепул бўлган жиҳозларга ўзингизнинг ва атрофингиздагиларнинг муносабатини қандай баҳолайсиз?

ва

1. Молу дунёси кўп бўлган киши бой эмас, балки исрофдан сакланиб иқтисод тежамини билган киши бойдир. Шунинг учун фойдасиз ерларга ва ярамас ишларга бир тийин ҳам сарф қилманг.

2. Бир нарсани бир йўла кўпроқ олиб қўйманг. Агар зарур бўлганлиги сабабли насияга олган бўлсангиз, пулини тезроқ топширинг. Қарздор бўлманг, одамни бевақт қаритадиган нарсаларнинг бириси ҳам қарздир.

3. Оладиган нарсангизнинг баҳосини яхши билинг, сотиши-олиши вақтида алданиб қолманг. Керак бўлган нарсангизни, мумкин бўлса, ўзингиз қараб олинг. Ўзингизга керак бўлмаган нарсаларни арзонлигига қизиқиб олиб қўйманг, бундай нарса ҳар қанча арзон

бўлмасин, бари бир қимматдир.

4. Кирим-чиқимларингизни бир дафтарга ёзиб, бу дафтарни ҳар вақт кўздан кечириб туринг, чунки бундай дафтар иқтисод ва тадбир ўлчовидир. Чўнтакдан чиққан пулларни ҳисоблаб турган киши кераксиз ерларга пул сарф этишидан ўзини сақлайди.

5. Чиқимингиз киримингиздан ортиқ бўлмасин. Чиқимингиз ортиқча бўлса, қайғу келтиради.

6. Жуда зарур бўлмаганда, бировдан қарз олманг. Кишининг кимлигини синамасдан туриб унга қарз берманг. Қарзни тўлаш вақти етганда, олдадиган пулингизни ўйнаб-кулиб эмас, балки пулга зарур бўлганингизни айтиб сўранг. Қарзингизни тўлайдиган кун етса ҳам тўлашига кучингиз етмаса, мулойимлик билан узр айтинг.

(“Донолар ўғити” китобидан)

2-илова

Матн мазмунига оид савол ва топшириқлар

1. Матнни давом эттиринг.
2. Иқтисод одобидида қарз ва қарздорлик тушунчасини ҳаётга боғлиқ равишда тушунтиринг.
3. Моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлиги муҳимми? Нима учун? Юртбошимизнинг “Юксак маънавияи енгилмас куч” асарининг “Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги” бўлимини ўқиш орқали билимингизни бойитинг.

3-илова

Грамматик топшириқлар

1. Қандай ҳолларда қўшма сўзлар қўшиб ёки ажратиб ёзилади. Матндан мисоллар топиб ёзинг.
2. Жуфт сўзлар орасида чизиқчанинг қўлланилишини изоҳланг. Матндан мисол топиб ёзинг.

Мавзу: Сўз ясалиши ҳақида умумий маълумот

Муаллим ҳар гал синфхонага кирар экан, унинг мақсади ўқувчини бугунги дарс

учун мўлжалланган билимлар силсиласи билан куроллантиришгина эмас, балки инсоний фазилатларни ҳам камол топтириш эканлигини унутмаслиги лозим. “Инсонни камолга етказиш – аввало ахлоқни камолга етказиш, яъни ахлоқ гўзаллигига эришиш демак”¹. Зеро, Форобий таъкидлаганидек, билим ва маърифат яхши ахлоқ билан безанмоғи лозим. Билимни фақат онг билан эмас, қалб билан, шуур билан ўзлаштириш керак.

Румийда шундай байт бор:

Илмро бар тан занй, море бувад,

Илмро бар дил занй, ёре бувад.

Яъни: Илмни танинга сингдирсанг, илон бўлади. Илмни дилга, қалбга жо этсанг, ёр бўлади.² Демак, ақл, юрак, рух ва илмни уйғунлаштириш керак. Инсоннинг илмий салоҳияти унинг маънавий салоҳияти билан ёндош бўлиши керак. Инсон минг доно бўлгани билан унда инсоний фазилатлар бўлмас экан, унинг тафаккури эзгулик учун хизмат қилмайди. Олим, энг аввало, халқпарвар, бутун умри давомида эл-юрт дарди билан яшайдиган ШАХС бўлиши керак. “Акс тарзда олимнинг онги ишлайди, виждони ишламайди. У кўп нарсани билиши мумкин. Бироқ оддий ва захматкаш халқ ҳаёти, турмуш зарбаларига мардона бардош беришга маҳкум инсон тақдири уни кизиқтирмайди”.² Бундай олим ИНСОН бўла олмайди. Чунки, унда юксак инсоний фазилатлар, ахлоқий сифатлар мавжуд эмас. Бу каби кимсалар гарчи илмли бўлсаларда, комиллик йўлидаги ШАХС ҳисобланмайди. Бундайлар Ибн Арабийда “хайвони нотиқа”(сўзлашувчи хайвон) деб аталади. “Бундайларнинг нисбати бир ўликнинг инсонликка нисбати кабидур”.³ Навоийда эса комилликка интилмаган инсонларга нисбатан “аҳли сурат” истилоҳи қўлланган. Биз тарбиялаётган ёшларимизнинг мана шундай “хайвони нотиқа” ёхуд “аҳли сурат”ларга айланмаслиги учун уларда комиллик сифатларини, ҳар томонлама етукликни камол топтиришимиз зарур.

Қадим Шарқ тарихига назар ташласак, жавонмардлик, тасаввуф, яссавийлик, кубравийлик, маломатийлик, нақшбандийлик каби қудратли таълимотлар мавжуд бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Мазкур таълимотлар бир-бирини бойитиб, тўлдириб, узвий алоқадорликда такомиллашиб борган. Уларнинг илдизи бир, мақсади ҳам

¹ Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 296-бет.

² Қаранг: Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 126-бет.

² Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 108-бет

³ ¹ Қаранг: Иброҳим Ҳаққул. Тақдир ва тафаккур. Т.: “Шарқ”, 2007, 106-бет

муштарак, яъни Инсон тақдири, ижтимоий-маданий ҳаёти, эркинлиги, маънавий-руҳий ва ақлий камолоти ҳисобланган. Ушбу тариқатлар инсоннинг сийратини, қалби ва руҳини бойитиш, тарбиялаш асносида камол топтиришга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарсларида Шарқ маънавиятининг бу каби ноёб дурдоналари билан ўқувчиларни яқиндан таништириб бориш уларда юксак ахлоқий сифатларни камол топтиришда муҳим аҳамият касб этади.

Мавзу: Сўз ясалиши ҳақида умумий маълумот

Машғулотнинг технологик харитаси

Дарснинг мақсади	Таълимий: янги мавзу юзасидан билим ҳосил қилиш. Тарбиявий: ўқувчиларга англаш руҳиятини сингдириш Ривожлантирувчи: ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш салоҳиятини ўстириш ва фикрини оғзаки баён этиш кўникмаларини шакллантириш.	
Дарс тури	Янги билим бериш, такрорлаш	
Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси	Ўқитиш усуллари: оғзаки баён, “Ақлий ҳужум”, “Инсерт”.	
	Ўқитиш шакллари: ялпи, якка, кичик гуруҳлар билан ишлаш. Ўқитиш воситалари: проектор, слайдлар, флипчарт, маркерлар, А4 форматли қоғоз.	
	Мониторинг ва баҳолаш: оғзаки ва ёзма назорат, биргаликда баҳолаш, рағбатлантириш, 5 балли тизимда баҳолаш.	
Ишлаш босқичлари вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талабалар
1-босқич. Мавзуга кириш (15 дақиқа)	1.1. Машғулотни “Эзгу сўз” усули билан бошлайди. (1-илова) 1.2. Мавзуни ва машғулотнинг мақсадини айтади. 1.3. Талабаларнинг билимларини жонлаштириш ва барчани фаоллаштириш учун муаммоли савол билан мурожаат этади: Сизнингча ҳаётда нима муҳимроқ: илм, яъни ақли ёки одоб, яъни инсоний фазилатларми? Мунозара яқунлангач, якуний хулоса сифатида Ибн Синонинг мавзуга оид фикри ёритилган слайдни намойиш этади. (2-илова)	Якка тартибда иштирок этадилар. Тинглашади. ўйлашади, муҳокама қилишади, бир-бирининг фикрига муносабат билдиришади
2-босқич. Асосий (55 дақиқа)	2.1. Экранга “ <i>Жавонмардлик ҳақида</i> ” маърифий матнини чиқаради ва ўқиб беради. (3-илова) 2.2. Матннинг онгли ўзлаштирилишини таъминлаш мақсадида “Сўз устида сўз” усулида иш олиб боради. (4-илова) 2.3. Дарснинг таълимий мақсадини амалга ошириш мақсадида матн асосида грамматик топшириқлар беради. (5-илова),	Кўришади, тинглашади. Тинглашади, фикрлашади, муносабат билдиришади, жавоб беришади. Топшириқларни бажаришади, гуруҳларга ажралишади, ёзади ва

		ўқиб берадилар
3-босқич. Якуний (10 дақиқа)	<p>3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулоса қилади, фаолият натижаларини изчилликда изоҳлаб беради, баҳолайди.</p> <p>3.2. Ўқувчилар тушунмаган айрим жиҳатларга саволларга жавоб бериш орқали аниқлик киритади.</p> <p>3.3. Мустақил ишлаш учун уй вазифаси беради: “Навоийнинг ахлоқий қарашлари” мавзусида ижодий иншо ёзиш</p>	<p>Тинглайди, хулоса чиқаради</p> <p>Саволлар берадилар.</p> <p>Мустақил ишлаш учун ижодий иншо мавзусини ёзиб оладилар.</p>

1-илова

“Эзгу сўз” усулини ўтказиш тартиби

Ушбу усул, аввало, ўқувчиларнинг бир-бирларига бўлган муносабатларини яхшилаш, жамоада яхши кайфият муҳитини ҳосил қилиш учун қўлланади. Қолаверса, ўқувчиларнинг сўз бойлигини оширади, хотирасини мустаҳкамлайди.

- Ушбу усул одатдаги йўқламанинг ўрнида амалга оширилади;
- биринчи ўқувчи ёнида ўтирган гуруҳдошининг исмини унга хос билан бирор фазилат ёки хусусиятини ифодаловчи сўз билан бирга қўшиб айтади ;
- хусусиятни ифодаловчи сўз албатта ўзи мансуб бўлган ўқувчининг исмидаги бош ҳарфи билан бошланиши шарт, масалан, Собир-садоқатли;
- иккинчи ўқувчи ўзи ҳақидаги фикрни айтиб, сўнгра кейинги ўқувчининг сифатини айтади: Собир-салокатли, Фарила-

2-илова

Ахлоқий равнақ инсон зотиға хосдир, чунки у ақлнинг улкан кучи, тафаккурнинг фаоллигига қараб, асосланиб, ҳақиқат ва ёлғон-яшиқ ўртасидаги чегарани белгилаб олибгина қолмасдан, балки дўстдан душманнинг фарқини билиб олади. Агар нарсалар, жараёнларнинг моҳиятини билишда ақлий етуклик, олимлик моҳияти муҳим бўлса, ахлоқий камолотга эришиш учун бундай фазилатларнинг ўзи

Жавонмардлик ҳақида

Эй фарзанд, агар сен жавонмард каби ҳаракат қилишни истасанг, аввал жавонмардликнинг нима эканини ва унинг қаердан келиб чиққанлигини билгил. Одамнинг сифатларидан уч нарса бордир. Бу уч нарсанинг бири ақл, бири тўғрилиқ, бири жавонмардлик (инсонпарварлик, саҳийлик, қўли очиқлик)

Халқнинг даъвосига ҳақиқат билан қарасанг, ҳеч одам ақл, жавонмардлик ва тўғрилиқ билан даъво қила олмайди. Чунки бу уч сифат бўлмаган ҳеч одам йўқдир, аммо сусткашлиқ, бефаросатлик ва ҳовлиқмалилиқ халқ учун асли йўлни ёпиб қўйган. Одам аҳли ҳамма илмни ўргана олади. Одамнинг тани кўзга кўринадиган ва кўзга кўринмайдиган моддалардан тузилган. Одамнинг танасида табиий кучнинг бир қисми, кўк гумбази, юлдузлар, моддалар, унсурлар, нафас ва ақл мавжудки, буларнинг ҳар бири алоҳида бир оламдир. Жамъдиги ҳар бир унсур бир-бири билан боғлиқдир. Булар кишининг танида мураккаб ва жамъ ҳолда бўлади. Сен кўриб турибсанки, бу улуг дунёда кўк гумбази, юлдузлар ҳам, табиий кучлар ҳам, булутларнинг ҳаммаси хилма-хил моддалар (жавоҳир) бўлсалар ҳам, бир-бирига зиддир, тупроқ ва ел ҳам бир-бирига тааллуқлидир. Масалан, ўт ва сув ҳамма сифатлари билан бир-бирига зиддир, тупроқ ва ел ҳам бир-бирига зиддир. Ер эса сув, олов ва тупроқнинг воситачиси бўлади ва буларни бир-бирига боғлайди. Шу йўл билан ердаги қурғоқчилик олов билан, совуқлик сув билан боғланиш пайдо бўлади, аммо қувват моддаси билан мазкур боғланиш узилди. Куч фалакдан, фалак моддадан, модда жондан, жон ақлдан жудо бўлди. Одам жисмида қоронғилиқ ва оғирлик табиат кучлари орқали йиғилди. Сураат, чеҳра, ҳаё, куч, ҳаракат кўк гумбазидан йиғилди. Бешта жисмоний сезги, яъни эшитиш, кўриш, хидлаш, тотиш, ушлаб кўриш модда орқали йиғилди. Руҳий ҳиссиёт, яъни ёд олмоқ,

тафаккур, хаёл, сўзламоқ, тадбир қилмоқ жондан йигилди. Одамнинг баданидаги қадрли нарсаларнинг манбаи йўқдир ва уларнинг ўрнини кўрсатиб ҳам бўлмайди, масалан, жавонмардлик, донишмандлик, камолот, олижаноблик-буларнинг ҳаммаси ақлнинг асосидир ва олий ақл ташаббуси билан баданда пайдо бўлдилар. Демак, тан жон билан жон нафас билан, нафас ақл билан тирикдир. Жавонмардликнинг асоси уч нарсадир: бири айтган сўзингни ўзинг бажарсанг, иккинчиси тўғрилиқка хилоф қилмасанг, учинчиси хайрни кўзда тутсанг. Одамдаги қолган сифатлар бу уч нарсанинг остидадир. Эй фарзанд, агар сенга мушкул бўлса, мен бу уч сифатни шу қавмнинг мартаба ва қобилиятига қараб тақсим қиламан.

Билгил, жавонмардлик ва айёрлик шундай одамга лойиқки, унинг бир қанча ҳунари бўлсин. Бу ҳунарлардан бири жасур, мард, сабр-матонат, ваъдага вафо қилувчи, соф дил, ростгўй бўлишидир. Яна бири ўз манфаатини кўзлаб, ўзгаларга азоб бермаслик керак, уларни қўллаб-қувватлаш, бечораларга мадад бериш, ёмонларнинг ёмонлигидан яхшиларни ҳимоя қилиш, тўғри сўз сўзлаш ва одил бўлиш, яхшига ёмонлик қилмаслик ва зарар етказмаслик, яъни одамларга зиён ва зарар етказмаслик. Буларга диққат қилсанг, буларнинг ҳаммаси айтилган уч сифат билан боғлиқдир.

(“Донолар ўғити” китобидан)

4-илова

“Сўз устида сўз” усулини ўтказиш тартиби

Ушбу усул ўқувчиларнинг берилган матнни қай даражада англаганлигини назорат қилиш имкониятини беради. Ўқувчиларнинг аналитик тафаккурини, умумий хулоса қабул қилиш салоҳиятини ўстиради.

- Шароитга қараб беш кишилик кичик гуруҳлар хосил қилинг;
- берилган матнни мантиқий тугал қисмларга ажратинг;
- ҳар бир қисмнинг мазмун-моҳиятини матндан олинган бир таянч сўз билан ифодаланг ;
- белгиланган таянч сўзни унинг моҳиятини очиб берувчи уч сўз билан кенгайтиринг;
- ҳар бир қисмнинг мантиқий хулосасини содда гап кўринишида шакллантиринг;
- барча қисмларнинг хулосасини умумлаштириб, матн мазмуни юзасидан якуний хулоса қабал қилинг;

Грамматик топшириқлар

1. Мактабда олган билимларингиз асосида сўз ясалиши ҳақидаги умумий маълумотларни ёдга олинг.

2. Матндаги ясама сўзларни туркумига кўра қуйидагича гуруҳлаб ёзинг:

- А) ясама отлар;
- Б) ясама сифатлар;
- С) ясама феъллар;
- Д) ясама равишлар.

3. Матндаги ясама сўзларни ясалиш усулига кўра қуйидагича гуруҳлаб ёзинг:

- А) морфологик усул билан ясалган сўзлар;
- Б) композицион усул билан ясалган сўзлар.

16-йўналиш

Экологик маданиятни шакллантириш

Мавзу: Такрорлаш дарси

Инсоният XXI асрга жиддий ижтимоий экологик муаммолар билан кадам кўймоқда. Юзага келган экологик муаммоларни бартараф қилиш борасидаги энг муҳим вазифа-ёш авлодни келгусида қайси касб эгалари бўлишидан қатъий назар, ягона экотизимда рўй бераётган ўзгаришлар моҳиятини англаш, уларга баҳо бера олиш лаёқатига эга шахс сифатида тарбиялаш ҳисобланади. Бугунги глобаллашув жараёнида инсоннинг табиатга бўлган муносабати муҳим аҳамиятга эга. Бу муносабатнинг кўриниши экологик маданиятга боғлиқ. Экологик маданиятнинг марказида оламни ташкил этган тўрт унсур – сув, олов, ҳаво ва тупроққа бўлган муносабат ётади.

Атроф-муҳит, она табиат умумбашарий қадриятлардан ҳисобланади. Яшаш муҳити, табиат ва маънавият экологияси бир-биридан ажралмасдир. Зеро, саломатлик кўп жихатдан экологияга боғлиқ. Шу маънода бугунги кунда ёшлар ўртасида экологик билимларни тарғиб қилиш, уларда табиат ва атроф-муҳит муҳофазаси учун масъуллиқни қарор топтириш, экологик фаолиятнинг кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш муҳим вазифалардандир. Шундай экан, табиатни асраб авайлаш, ундан оқилона фойдаланиш ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчи эканлигини ўқувчи-талабалар онгига сингдириш зарур. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 50-моддасида “Фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар” деб ўқтирилгани бежиз эмас. Зеро, табиатни авайлаш, асраш, ер, сув, атмосферанинг тозаллиги фақат бугунги кун кишилари ёхуд эртанги келажак авлод учунгина эмас, нече-неча минг йиллик авлодлар учун ҳам аталган эканлигини англашимиз ва ўқувчиларга ҳам тушунтиришимиз лозим.

Мавзу: Такрорлаш дарси

Модул дарсининг лойиҳаси

Баркамол шахсни шакллантириш учун фаолият жараёнида ўқувчининг ўзи бевосита иштирок этиши билим олишга онгли эҳтиёж ва қизиқишни уйғотади.

Фикримизнинг исботи натижаси ўлароқ, тафаккур ўстириш учун қуйидаги интерфаол усулда тузилган модулга асосланган дарсининг амалдаги кўринишини тавсия этамиз.

1-МОДУЛ

Уни қуйидагича лойиҳалаштирдик:

а) «Мувашшаҳ» ҳосил қилиш;

б) матнни тинглаш, маъқул бўлган қисмларни хотирада сақлаш ҳамда унинг сабабини аниқлаш;

в) матн ичидан атамаларни топиш ва уни шарҳлаш;

г) тестга тайёрлашнинг янгича талқини ёки «Зинама-зина» усули.

Дарснинг 1-(а) қисми

Бунинг учун ёзув тахтасининг икки томонига бир хил сўзлар ёки сўзлар бирикмаси ёзилади, яъни бу усул мувашшаҳ деб аталади. Аввало, мувашшаҳ нима эканлиги ҳақида ўқитувчи ўқувчиларда тушунча ҳосил қилади.

Мувашшаҳ-бадий адабиётда байт ёки мисра бошидаги ҳарфларни тўплаганда киши исми чиқадиган ғазал ёки шеър бўлиб, биз уни ҳозирги ўзбек адабий тили дарсларида қўллаш билан адабиёт ва она тили фанларини бир-бирига яқинлаштирдик. Аудиториядаги ўқувчилар 2 гуруҳга бўлинадилар. Доскага экологик маданият сўзи вертикал ҳолда ёзиб қўйилади. Ҳар бир гуруҳдан биттадан ўқувчи навбатма-навбат чиқиб, ёзув тахтасидаги ҳар бир сўзнинг бош ҳарфига мос келувчи она тили фанига оид атамаларни ёзадилар, албатта, қайси гуруҳ тез ва тўғри тўлдирса, у рағбатлантирилади.

Масалан:

1-гуруҳ	2-гуруҳ
Э-ргаштирувчи боғловчи	Э-га
К-есим	К-ўмакчи
О-лмош	О-моним
Л-ексема	Л-ексикография
О-г	О-лд қўшимча
Г-идронимлар	Г-ап
И-кки нуқта	И-зоҳловчи
К-ўчирма гап	К-иритма
М-ослашув	М-орфология
А – жратилган бўлак	А-нтоним
Д –арак гап	Д-она сон
А -тама	А- ссимиляция
Н –омшунослик	Н-нисбат
И-стак майли	И-лмий услуб
Й-иғиқ гап	Й-иғиқ гап

А-ниқловчи
Т-ўлдирувчи

А-дабий тил
Т-урдош от

Й игиқ гап

Модул дарсининг назарияга асосланган 2-(б) қисмида «Ҳозирги ўзбек адабий тили» дарслиги нинг 36-37-бетларида берилган 51-машқни (ёки хоҳлаган матнни) ўқитувчи талаффуз меъёрларига риоя қилган ҳолда ёд айтиши ёки ифодали ўқиб бериши ёхуд компьютерга киритилган вариантини тавсия этиши мумкин. Масалан:

Томчи сувда ҳаёт жилваси

Биз ҳамма вақт ҳамма жойда: "Нонни увол қилманг. Нон азиз, ноннинг ушоғи ҳам, нон",-деймиз. Тўйларда, йигинларда, ҳатто уйда, дацурхон атрофида нонуштага ўтирганимизда ҳам, керагидан ортиқча нон синдирилса: "Қўйинг, ушатманг, ноннинг ортиқчасини увол қилманг",-деймиз.

Аммо сувни бемалол исроф қилиш-оқизиш мумкинми? Сув ўтказгич жўмрақларидан сув тўхтамай оқиб ётса ҳам: "Ҳой, сувни бекордан-бекорга сарфлама. Увол қилма, тўхтатиб, қўй!"-деб айтмаймиз. Ваҳоланки, ана шу сув бўлмаса бугдой қайда, ун қайда, нон қайда?! Тежашини сувдан, сув қатрасидан бошламоқ керак. Уволни, савобни изламоқ керак. "Қатра-қатра йигилиб дарё бўлур" ёки "Тома-тома кўл бўлур",-деб она халқимиз бежиз айтмаган. Ноннинг увоғи ҳам нон бўлганидек, сувнинг томчиси ҳам сувдир. Гоҳида сув уволини ўйлаб ҳайрон қоламан. Агар бизни увол тутса, фақат сувнинг уволи тутади.

Кўпинча кўча-кўйни тўлдириб ибодат учун масжидга ўтиб кетаётган маҳалладошларимизни кўриб хаёлга чўмаман. Ҳа, улар савоб учун намоз ўқиши - ибодат. Закот бериши ибодат. Одамларнинг жонига оро кириб оғир юмушини енгил қилиш ҳам ибодат, савоб ҳисобланади. Лекин ибодатнинг каттаси, савобларнинг улуги ҳам бор. Сувни тежаш, поклигини, софлигини, тозаллигини, сифатини сақлаш, увол қилмаслик савобларнинг энг каттасидир, ибодатларнинг энг улугидир, амалларнинг энг чиройлисидир.

Фахриддин Турғоний ўз давридаёқ сувларни ифлос қилмаслик ҳақида ўта таъсирли, фойдали фикрлар билдириб, шундай шеърларни ёзиб қолдирган эди:

*Бугун чашма сувин қилсанг агар хор,
Бошқа ичолмассан бу сувдан зинҳор.*

Ҳурматли ўқувчилар! Она-Ватанга, ўзимизга, авлодларимизга зарар

келтираётганимизни, ицеемол қилинадиган озиқ-овқатларга оғу-заҳар солаётганимизни, қолаверса, ўзимизни ўзимиз заҳарлаётганимизни бияпмизми? Сезяпмизми? Ўз ризқ-рўзимизни қисмайлик, ўз умримизга, бола-чақаларимиз умрига ўзимиз зомин бўлмайлик.

Охир-оқибатда биз оқар сувларга ташлаб юборган оқовалар, ахлат ва кимёвий чиқиндилар Орол денгизига етиб боргунча ачиб-сасиб, қуриб, заҳар-заққумга айланиб, ҳавога кўтарилиб, шамоллар билан қайтиб яна бошимизга ёғиляпти. "Қайтар дунё", деб шуни айтсалар керак.

Фалсафий мушоҳада қилишга асосланган бу матнни тинглаганларидан сўнг ўқитувчи: Сизларга матннинг қаерлари ёқди ва нима учун?-деб сўрайди, сўнг шу асосда мунозара ташкил қилинади.

Улар матндаги ўзлари таъсирланган жойларини бирма-бир айтиб берадилар ҳамда нима учун шу жумлалар таъсирли эканлигини изоҳлайдилар.

1-ўқувчи: Менга сув бўлмаса бугдой қайда, ун қайда, нон қайда?-деган жумла(лар) ёқди. Чунки, ҳақиқатан ҳам, ризқимиз бўлмиш ноннинг дацурхонимизга келиши ана шу сувга боғлиқ эканлигини кўпчилик хаёлига келтирмайди. (Рости, мен ҳам бу ҳақда ўйламаган эканман).

2-ўқувчи. Сувни тежаш, поклигини, софлигини, тозаллигини, сифатини сақлаш, увол қилмаслик савобларнинг энг каттасидир, ибодатларнинг энг улугидир, амалларнинг энг чиройлисидир,-деган жумла мени лол қолдирди. Чунки сув-Оллоҳ томонидан берилган улуг неъмат, шу неъматни покиза сақламоқ ҳам бизнинг миллий урф-одатларимиздан биридир...

Шундай қилиб, дарсда бир неча ўқувчилар ўз фикрларини, матндаги ёққан жойларни айтиб, изоҳлаб берадилар.

Ҳар бир ўқувчи фикр билдириши учун имконият яратилади. Матн ичидаги сўзларни эслаб қолиш қобилияти синаб кўрилади, фикрлар чархланади.

Фикрлаш билан биргаликда сўзлаш қобилияти ҳам ривожлантирилади, чунки объектив борлиқни идрок этиш, ҳис қилиш самарадорлиги воқеаларни топиш, таҳлил қилиш, ўрганиб олишга боғлиқдир.

Шундан сўнг модул дарсининг 3-(в) қисми бошланади:

Ўқувчилар матн ичидан «мувашшаҳ»даги она тили фанига оид атамаларни топадилар. Ҳар бир гуруҳ ўз «мувашшаҳ»ини тўлдиради, яъни:

1.Атама: матнда мавжуд эмас.

2.Лексема: биз, ҳамма, сув, кўл, закот, бугун, чашма, оғу-заҳар, дунё...

3.Иборалар: одамларнинг жонига оро кириш, қайтар дунё.

4. *Шахси умумлашган гап:*

*Бугун чашма сувин қилсанг агар хор,
Бошқа ичолмассан бу сувдан зинҳор.*

5. *Етакчи ва кўмакчи феъллар: ёзиб қолдирган, тўхтатиб қўй, ўйлаб ҳайрон қоламан...*

6. *Равиш: бекордан-бекорга, қатра-қатра, тома-тома, бугун, ҳамма вақт, ҳамма жойда, зинҳор.*

7. *Номшунослик: Фахриддин Турғоний, Орол денгизи...*

8. *Антонимлар: мавжуд эмас.*

9. *Вергул: нон азиз, ушогги ҳам азиз. Ваҳоланки, савобларнинг энг каттасидир, ибодатларнинг энг улугидир...*

10. *Олмош: биз, ана шу, ўз, шундай, ўзимизга, шуни...*

11. *Изоҳловчи: мавжуд эмас.*

12. *Ўйгиқ гап: нон азиз.*

Шундай қилиб, дарсни юқорида кўрсатилганидек лойиҳалаштириш ўқувчиларни фаоллаштиради, сергакликка чорлайди, қоидаларни англаш ва фикрлашга, яъни назарияни амалиётда қўллаш натижаларининг ижобийлигига олиб келади.

Маълумки, модул-бу ўқув материалининг мантиқий яқунланган бир бўлаги ҳисобланади. Ана шуни ҳисобга олиб, «Ҳозирги ўзбек адабий тили» фанининг ҳар бир бўлимини тугатгандан сўнг юқоридаги каби модулли дарсларни ташкил қилиш, лойиҳалаш мумкин. Унинг афзаллиги шундаки, ўқувчилар муаммони ўз қизиқишлари асосида ҳал қиладилар, қизиқиш натижасида, албатта, тафаккурда ривожланиш содир бўлади. Улар тинглайдилар, тинглаётган вақтда назарий билимни хотирага олади, унинг оқибатида баҳс-тортишувлар учун имконият яратилади, мустақил жавоб, мустақил фикр ифодаланади. Ўқувчилар ўз қобилиятларини, иқтидорларини кўрсата оладилар, қизиқишлар муҳим заруриятга айланади.

